Aflevering 7 November 1915

Gereformeerd Theologisch Tijdschrift

Redactie-adres: Dr. T. HOEKSTRA te Kampen.

VERSLAG

DER

ALGEMEENE VERGADERING VAN DE VEREENIGING VAN PREDIKANTEN VAN DE GEREFORMEERDE KERKEN IN NEDERLAND, GEHOUDEN DINSDAG 21 EN WOENSDAG 22 SEPTEMBER 1915 IN HET GEBOUW VOOR KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN TE UTRECHT.

1. De vergadering wordt te ruim één uur geopend door het Bestuurslid *Ds. J. Vonk* van Maassluis die de opgekomenen Ps. 72 : 2 op de lippen legt, voorleest Jesaja 52 en in gebed en dankzegging voorgaat.

Ds. *J. Vonk* houdt daarna de volgende toespraak.

Mannenbroeders!

Van heeler harte heeten we u welkom, nu we als leden onzer Predikantenvereeniging weer mogen samenzijn; welkom de broeders, die onze vereeniging begunstigen en ook door hunne tegenwoordigheid thans blijk van belangstelling geven; welkom de leden onzer kerken, die onzen arbeid op prijs stellen en daarom van de gelegenheid hun geopend, om onze vergadering bij te wonen, gebruik gemaakt hebben.

Het verblijdt ons dat ge aan onze oproeping gehoor hebt willen geven en dat uwe tegenwoordigheid ons waarborg mag zijn, dat ge uwerzijds wilt doen, wat in uw vermogen is, om den arbeid, waartoe we thans geroepen worden, wèl te doen slagen.

Het is goed dat we hier zijn, mannenbroeders. Reeds het elkander zien en met elkander spreken kan het broederhart goed

doen. Maar we hebben ook elkander noodig. Er wordt altoos zooveel van ons gevraagd, maar inzonderheid in deze onze dagen, die voor de ambtelijke bediening in menig opzicht zoo moeilijk zijn. We moeten elkander sterken; elkander zeggen, wat er van ons geëischt wordt en welke de strijd is, dien we voor de zaak des Heeren te voeren hebben, maar elkander ook opwekken, en wegen en middelen aanwijzen die ons den arbeid vergemakkelijken en het doel van den strijd, dien we te voeren hebben, niet doen missen.

Van onzen geachten Voorzitter, Prof. Lindeboom, ontvingen we gisteren namiddag het bericht: Sedert gisteren middag ben ik niet al te wel. Het zou daarom kunnen gebeuren, dat ik tot mijn leedwezen niet de vergadering der Predikantenvereeniging kan bijwonen. Morgen D. V. hoop ik aan het Bestuur te schrijven, in geval ik niet kan komen. Wil in dit geval de vergadering der Broederen van mij groeten en de tolk zijn van mijne wensch en bede, dat de Heere met zijn Geest in het midden zij, ten rijken zegen.

Ons zeer tot leedwezen moeten we u mededeelen dat onze voorzitter niet heeft kunnen komen en daarom een ander de leiding der vergadering op zich heeft moeten nemen. Voorzeker voor u en voor ons een teleurstelling. We kunnen van het altoos bezielend element van onzen voorzitter thans niet gediend zijn. Moge de ongesteldheid die hem verhinderde tegenwoordig te zijn, niet van al te ernstigen aard wezen. We kunnen Prof. Lindeboom nog niet missen, al breekt ook voor hem, als voor ons allen de tijd tot neerleggen van allen arbeid aan. Hij is ons zeer waard en we danken onzen God voor wat hij op het gebied van Gods Koninkrijk doen mocht; wat hij vooral ook voor ons als predikanten heeft gedaan om ons samenkomsten als deze zoo nuttig, zoo leerzaam, zoo opwekkend, zoo den broederband sterkend te helpen bezorgen. Zijne gedachten en begeerten tot het welzijn der predikanten vinden we in deze samenkomsten belichaamd.

Kunnen wij zijn plaats niet vervullen, we wenschen echter wat in ons vermogen is u ten beste te geven en vertrouwen dat ge het voor goed nemen zult, omdat al is het niet zoo goed toch ook goed is gemeend. Wij gereformeerde predikanten han-

delen ook steeds gereformeerd en laten ons leiden, al moest het zijn door een kind.

Zooals ge uit het agendum u toegezonden hebt vernomen, zou Prof. Lindeboom in zijn openingswoord tot u spreken over: De belangrijkheid van den Dienst des Woords in onzen tijd. Een mooi, een actueel onderwerp. Hoe gaarne zouden we onzen Voorzitter daarover gehoord hebben en hoe zeer zou hij door den ernst dezer beteekenisvolle tijden ons hebben opgewekt, om voor dezen tijd gepast het Woord des levenden Gods den volke te brengen. We moeten dit zijn woord, helaas, nu missen. Maar was hij hier, hij zou ons gezegd hebben: zegt, dat Jezus komt, dat de teekenen der tijden steeds meer van zijn wederkomst op de wolken gaan spreken; verzuimt daarom niet van de gelegenheid des tijds gebruik te maken en zorgt en waakt dat Gods volk en kerk bereid is om den Heere te verwachten, als Hij straks komen zal.

Hij zou ons ongetwijfeld ook tot den strijd voor den Naam en de zaak des Heeren hebben opgewekt. Babelsche machten gaan zich steeds stouter in deze wereld verheffen. Hoe moeilijk valt het reeds, aan zijn roeping getrouw, als dienaar van Christus op te treden. Tijden van bange worsteling zullen er ongetwijfeld ook voor de kerke Gods aanbreken. Zorg daarom dat ge in uw volle wapenrusting staat. Gord u en gord de kerke Gods met het Woord der waarheid, opdat gij en de kerke Gods met u geworteld en gebouwd zijt, maar zoo ook bestand tegen den stroom des afvals en der zelfvergoding die komt.

En zijn de tijden die we beleven, tijden van oorlogen en geruchten van oorlogen; tijden waarin we gevoelen, dat de volken zich van God en zijn Woord en zijnen Christus vervreemden, maar daarom ook tijden van bloed en vuur en rookdamp, treedt dan nu ook te meer, als verkondigers van den vrede, door den vredevorst, door onzen Emmanuel en verhoogden Middelaar, op.

Er moet vrede komen; vrede eerst tot ons, eerst tot de kerk; eerst tot alle volk, dat Jezus' naam belijdt en van daaruit tot de volken. Laat het in de wereld gehoord worden, dat niet de grooten, niet de machtigen dezer aarde, maar Christus de vredeaanbrenger is en Hij alleen. Maar laat het ook gezien worden dat waar hij heerschappij voert alle gedeeldheid en verdeeldheid

ophoudt: dat we het daar met elkander kunnen vinden; dat we daar geen kanon en zwaard noodig hebben; dat het de Geest des Heeren is, die al Gods volk vereenigt en zoo het vredeheil tot de wereld brengt.

Wordt onder de volken gehoord: hoe liefelijk op de bergen zijn de voeten desgenen die het goede boodschapt, die den vrede doet hooren; desgenen die goede boodschap brengt van het goede, die heil doet hooren: desgenen die tot Sion zegt: Uw God is koning, dan zullen de volken weer naar Sion vragen en met ons in den naam van den vredevorst zich buigen, doch opdat alzoo ook de bergen den volken vrede dragen, ook de heuvelen met gerechtigheid.

En zoo we dan mannenbroeders, hier mogen samen zijn om te worden versterkt en opgewekt om die heilboodschap tot Sion te brengen; om Sion te verklaren, dat zijn God Koning is en die koning vredevorst, deze onze samenkomsten zullen dan voorzeker niet nutteloos zijn. Er zal een zegen van uitgaan ons zelven, den kerken die we dienen, maar zoo ook ons land en volk tot heil.

Er valt heel wat te doen. Volkskerk en vrije kerk, Schriftcritiek, de geestelijke verzorging van onze militairen, wat het zegt op te wassen in de genade en kennis onzes Heeren en zaligmaker Jezus Christus, hoe wij 't meest vruchtbaar het onderwijs in de leer der waarheid op onze catechisatiën geven en zooveel meer, het vraagt alles om onze aandacht.

Moge het dan ook aan de aandacht, daarvoor noodig, niet ontbreken en zij het dienstbaar om onze kennis te verrijken en onze soms zoo zwakke krachten te sterken tot de gewichtvolle en menigmaal moeilijke bediening, waartoe we van 's Heeren wege geroepen zijn.

We eindigen met den wensch en de bede van onzen afwezigen voorzitter, dat de Heere met zijn Geest in het midden zij, allen tot rijken zegen!

De vergadering betuigt door applaus hare instemming met het gesprokene.

2. Aan de orde komt nu het verslag van den Secretaris.

Ds. J. G. Kunst spreekt als volgt:

Het is mij aangenaam u in korte woorden eenig verslag te mogen geven van het leven onzer vereeniging, van haar arbeid en van wat door het Bestuur is verricht. Het meeste van wat ik u zeggen ga is u wel niet onbekend, doch afgezien van den plicht dien ons de statuten in dezen opleggen kan het zijn nut hebben even te memoreeren wat sedert onze laatste algemeene vergadering is geschied.

Het was zeker een groote teleurstelling, niet het minst voor het Bestuur, dat verleden jaar de algemeene vergadering niet kon doorgaan. De proef in 1913 genomen met een tweedaagsche vergadering mocht uitnemend geslaagd heeten. Het Bestuur had daarom besloten op den ingeslagen weg voort te gaan. Ook voor 1914 was een vergadering van twee dagen voorbereid. Het agendum was vastgesteld. De tijd naderde dat het zou worden gedrukt en rondgezonden, toen de Europeesche oorlog uitbrak en vergaderen in die critieke dagen het Bestuur ongeraden scheen. Door de pers is hiervan bericht gegeven en het is algemeen gebillijkt dat de vergadering eerst werd uit — later werd afgesteld.

Op de door de Vereeniging uitgeschreven prijsvraag naar een exegetisch- dogmatisch- practische commentaar over Rom. 9 tot 11 kwam één antwoord in. Op voorstel van de Commissie van Beoordeeling werd den inzender — die bleek te zijn Ds. G. Doekes van Nieuwdorp — de tweede prijs, zijnde f 100 toegekend. Van deze plaats mag genoemde Commissie, die bestond uit de Heeren Prof. Dr. H. Bavinck, Prof. L. Lindeboom en Dr. S. Greydanus, voor dezen belangeloos verrichten arbeid een woord van dank niet worden onthouden. Ds. G. Doekes mag met deze onderscheiding worden gelukgewenscht. En de Vereeniging zag deze eerste poging met zegen bekroond. Immers al beantwoordde het werk van Ds. Doekes niet aan de hoogste te stellen eischen, zijn commentaar is ongetwijfeld een groote aanwinst voor onze litteratuur over dit gedeelte der H. Schrift en een eere voor den schrijver. Doekes' commentaar zag het licht bij den uitgever E. J. Bosch te Nijverdal. Het boek is alleen gebonden verkrijgbaar en kost in den handel f 5.50. De uitgever werd bereid gevonden aan leden onzer Vereeniging het boek te leveren voor f 4.

Volgens den in de laatste jaarvergadering uitgesproken wensch is een begin gemaakt met het goedkoop verkrijgbaar stellen voor de leden van onze Vereeniging der dissertaties van de Theol. Faculteit der Vrije Universiteit. Er doen zich daarbij eigenaardige moeielijkheden voor. Het is niet altijd bekend welke doctorandi theologiae binnenkort zullen promoveeren. Van de zijde van het bureel Keizersgracht 162 is volledige medewerking toegezegd. Maar ook daar is het niet altijd bekend. Juist dezer dagen heeft Prof. Grosheide zich bereid verklaard ons op de hoogte te houden, waardoor we hopen dat dit bezwaar ondervangen is. Maar dan blijft, dat vóór de promotie soms bezwaar gemaakt wordt om den titel der dissertatie te publiceeren, zonder welken deze toch niet kan worden aangeboden en dat na de promotie in verband met de oplage meestal slechts een beperkt aantal exemplaren beschikbaar is. Zoo schreef dezer dagen iemand, die binnenkort promoveeren zal, bereid te wezen mij 25 exemplaren van zijn proefschrift tegen zeer gereduceerden prijs af te staan. Ik heb dat aanbod dankbaar aanvaard, maar loop daarmee toch eigenlijk een boekhandelaarsrisico, dat nu niet bepaald op mijn weg ligt. We zullen trachten ons zoo goed en zoo kwaad als dat mogelijk zal zijn door de bezwaren heen te slaan, ook omdat we ervaren hebben dat zeer velen dit deel van de bestuurswerkzaamheid op prijs stellen en we daarin onzen leden gaarne van dienst zijn.

Deze moeilijkheden zouden echter vooralsnog te groot worden indien we ook onze bemoeiingen zouden moeten uitstrekken over de dissertaties van de Theol. Faculteiten der andere Universiteiten. Een daartoe strekkend verzoek dat tot ons kwam meenen we daarom nog niet te kunnen inwilligen. Ons contract met het consortium dat de uitgave bezorgt van het Geref. Theol. Tijdschrift bleef van kracht. Onze vereeniging steunde met f 50 en f 60. Aan de medewerkers kon daardoor een eenigszins beter honorarium worden verleend. Onze jaarvergadering zal zich ook hebben onledig te houden met redacteursbenoeming.

Ons ledental klom. Begonnen we met even honderd leden, ons ledental was al spoedig honderddertig, werd een volgend jaar honderdvijftig, was tijdens de vorige jaarvergadering hon-

derdtachtig en is nu vóór de vergadering geklommen tot honderdzes-en-negentig. Deze algemeene vergadering brengt ons weer nieuwe leden. Wij zijn dus de tweehonderd overschreden. Voorwaar een schoon resultaat. In vier jaren tijds is ons ledental verdubbeld. Toch rusten we niet vóór al onze predikanten lid onzer vereeniging zullen zijn.

De Vereeniging telt zestien begunstigers, vijftien kerken steunen haar met eene jaarlijksche bijdrage.

Aan de beurt van aftreding zijn de bestuursleden Prof. L. Lindeboom en Ds. J. Vonk.

Een voorstel tot verkrijging van enkele college-dictaten is gedrukt onder u rondgedeeld en komt straks in behandeling.

Vergun mij te eindigen met een woord van dank aan de bevriende pers, die onze vereeniging steunde en aan u, die dit verslag zoo welwillend hebt aangehoord.

De Voorzitter dankt onder instemming der vergadering den secretaris voor dit verslag en voor zijn arbeid in het belang der vereeniging. Hij geeft gelegenheid naar aanleiding van dit verslag vragen te stellen of opmerkingen te maken.

Ds. C. Lindeboom van Amsterdam herinnert er aan dat een vorig maal de wenschelijkheid is uitgesproken om de vergaderingen te houden op een Woensdag en Donderdag. Hij vraagt of het Bestuur dat heeft overwogen en waarom er geen gevolg aan is gegeven. Hij meent dat Dinsdag voor de meeste broeders een catechisatiedag is.

Ds. K. K. Troost van Naaldwijk is het met den vorigen spreker eens en ondersteunt diens woorden.

Ds. *D. Hoek* van Enkhuizen acht daartegenover Dinsdag juist een zeer geschikten dag.

De *Secretaris* antwoordt dat die zaak wel in een Bestuursvergadering is besproken, doch dat het Bestuur niet kon vaststellen, waarmee de meeste broeders zouden gebaat zijn. Zooals ook nu uit de discussie bleek is voor den een de Dinsdag en voor den ander de Woensdag het meest geschikt. Daarom hield het Bestuur het bij de dagen waarop ook in 1913 vergaderd was. En de groote opkomst toont wel dat voor zeer velen de Dinsdag geen bezwaar is.

Ds. J. H. Jonker van Voorburg wilde met 't oog op de pas

aangevangen catechisaties na de vacantie de vergaderingen wat vroeger in September houden.

Ds. A. Verburg van Holwerd spreekt in denzelfden geest.

De *Secretaris* zegt gaarne overweging toe van dit verzoek maar merkt toch op dat het alleszins te billijken is, terwille van deze vergadering anderen arbeid te verzetten of uit te stellen.

De vergadering bewijst door applaus daarmee in te stemmen.

3. Aan de orde komt nu het volgende voorstel: „De Vereeniging van Predikanten van de Gereformeerde kerken in Nederland machtige het Bestuur, maatregelen te treffen om te komen tot de uitgave en geregelde rondzending van het dictaat of stenogram van enkele daartoe geschikte Theologische colleges aan de Vrije Universiteit te Amsterdam en de Theologische School te Kampen.

Het voorstel wordt door *Ds. S. Huismans* van Anjum toegelicht.

Doel ervan is ook na volbrachten studietijd eenige voeling te houden met Universiteit en Hoogeschool.

Tot de uitgave van eenig dictaat of stenogram worde vooraf verlof gevraagd bij den betrokken hoogleeraar.

Voor het persklaar maken van dictaat of stenogram en voor het corrigeeren der drukproeven moeten studenten aangezocht en behoorlijk gehonoreerd.

Wekelijksche rondzending is noodig, aangezien men dan niet overladen wordt met stof en zoo het levendigst contact houdt.

Voor toezending komen in aanmerking:

a. de leden der vereeniging als zoodanig;

b. Theologische studenten aan de Vrije Universiteit en de Theologische School tegen nader te bepalen prijs;

c. eveneens tegen vast te stellen prijs, allen, die daartoe verlof aanvragen bij het Bestuur, hetwelk zulk verlof niet geeft dan met toestemming der betrokken hoogleeraren.

De onkosten worden na aftrek van hetgeen inkomt van de onder b. en c. bedoelden omgeslagen over de leden der Vereeniging.

Rondzending van voorloopig 8 pagina's per week, als copie van 2 colleges (formaat en papier dogmatiek Dr. A. Kuyper Sr. ed. Kok. Kampen) aan 200 adressen, vordert een uitgave van

hoogstens 17 cent per week, terwijl dan 100 ex. in reserve worden gehouden.

De wekelijksche contributie daalt, naarmate het aantal deelnemers stijgt, of stijgt naarmate het aantal colleges, waarvan dictaat of stenogram wordt toegezonden, vermeerderd wordt.

Ds. D. Hoek van Enkhuizen juicht de gedachte van het voorstel toe, maar vraagt: kunnen we hetzelfde niet beter bereiken door eens per drie maanden in boekvorm de dictaten te verzenden.

Ds. J. J. Westerbeek van Eerten van Kampen vindt het een aantrekkelijke gedachte om ook nog in de studeerkamer als 't ware college te kunnen loopen. Wekelijksche toezending acht ook hij ongewenscht. Hij vraagt of het Bestuur overwogen heeft met welke colleges te beginnen.

Ds. C. L. F. van Schelven van Wageningen heeft nog al bezwaren tegen het voorstel. Allereerst acht hij zeer moeilijk het doen van een keuze, ook omdat anderen, wier college niet gekozen wordt, zich gepasseerd zouden kunnen achten. Dan ziet hij bezwaren voor den professor zelf, die onder zijn spreken er aan denkt dat zijn woorden ook bestemd zijn voor predikanten. Is er dan geen gevaar dat het college over de hoofden der studenten zal heengaan? Bovendien meent hij dat er reeds zooveel te verwerken wordt aangeboden in weekblad en boekvorm, dat wanneer wekelijks nog zulk een collegedictaat wordt toegezonden, dit moeielijk geregeld zal kunnen gelezen worden. Als de andere bezwaren ondervangen waren zou ook hij maandelijksche toezending beter achten.

Prof. Dr. F. W. Grosheide van Amsterdam meent niet dat eenig hoogleeraar zich gepasseerd zal voelen, wanneer zijn dictaat niet gevraagd wordt. Integendeel. Hij meent dat niet veel hoogleeraren er voor te vinden zullen zijn hun dictaat af te staan.

Ds. S. Huismans van Anjum meent tegenover de ingebrachte bezwaren zijn voorstel te moeten handhaven. Om opeenhooping van stof te voorkomen, blijft hij wekelijksche toezending gewenscht achten. Niet alle colleges kunnen voor dit doel in aanmerking komen. Daarom moet een keuze gedaan bv. Kerkgeschiedenis, Kerkrecht, Inl. O. T., Exegese O. T. of N. T. De hoogleeraren blijven spreken zooals zij dat voor de stu-

denten gewoon zijn. Dat het plan uitvoerbaar is, bewijzen de dogmatiek-dictaten van Dr. A. Kuyper Sr. Hij betoogt verder het wenschelijke van contact met de Hoogeschool en de wetenschap.

Dr. G. C. Aalders van Ermelo acht ook de keuze der dictaten een groot bezwaar. Wat voor den een het belangrijkste is, is dat nog niet voor den ander. Moet het Bestuur kiezen, dan is die taak niet gemakkelijk. Ook vindt hij een bezwaar in de kosten. Moeten alle leden der Vereeniging meebetalen of alleen zij die er gebruik van maken? Indien het eerste dan is het voor velen niet aangenaam geld te moeten uitgeven voor wat men niet belangrijk vindt.

Ds. C. L. F. van Schelven van Wageningen had gehoopt dat in de discussie zijn bezwaren zouden zijn weggenomen. Dat is echter niet geschied. Hij verwacht van het voorgestelde weinig voordeel. De dictaten van Dr. A. Kuyper Sr. hebben leemten, waarvan hij den indruk soms krijgt dat de schrijvers het verband niet hebben doorzien. Hij vreest dat de predikanten door verkeerde dictaten juist in het moeras zouden worden gebracht.

De *Secretaris* meent dat in de bespreking uitkomt dat dit voorstel niet voldoende is voorbereid. Ook hij voelt voor de geopperde bezwaren en stelt voor het voorstel voorloopig terug te nemen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

4. Aan de orde is het Verslag van den Penningmeester *Ds. F. Kramer* van Beverwijk.

Het verslag loopt over 1913 en 1914. In 1913 is ontvangen f 277.24 en uitgegeven f 200.65. Zoodat voor dat jaar een batig saldo was van f 76.59. In 1914 werd ontvangen f 274.85[6] en uitgegeven f 170.05, waaronder f 100 voor de beantwoording van de prijsvraag. Voor dat jaar is dus het batig saldo f 104.80[5].

Niemand vraagt over dit verslag het woord. De Penningmeester ontvangt den dank der vergadering.

De Voorzitter verzoekt *Ds. J. van Loo* van Mijdrecht en *Ds. E. C. van der Laan* van Driesum de rekening van den Penningmeester te willen nazien.

5. Namens het Consortium van het Geref. Theol. Tijdschrift

wordt voor dit jaar weer een bijdrage der Vereeniging gevraagd van f 50.

Het Bestuur stelt voor dit toe te staan.

Dr. G. C. Aalders herinnert dat in het verslag van den Secretaris gesproken wordt van betere bezoldiging der medewerkers. Maar dit honorarium is nochtans gering. Hij zou willen dat meer gegeven kon worden. Niet voor zichzelf, maar om ook onze eerste schrijvers tot meewerken te kunnen uitnoodigen. Dit zal ook in de concurrentie met andere tijdschriften ons sterker doen staan. Hij deelt nog mee dat in het G. T. Tijdschrift een Kroniek zal komen van iemand die daarvoor zeer geschikt wordt geacht.

Ds. H. van Dijk van Nes stelt voor de bijdrage op f 100 te brengen en *Ds. A. J. Mulder* van Bussum op f 75.

De *Secretaris* acht betere bezoldiging ook zeer gewenscht. Hij stelt echter voor niet een bepaalde som te noemen, maar uit te spreken dat een hoogere vergoeding door de Vereeniging gewenscht wordt geacht en in verband daarmee het Bestuur te machtigen zoo noodig meer dan f 50 te geven tot een maximum van f 100.

Alzoo wordt besloten.

Ds. C. Lindeboom van Amsterdam wekt op tot abonneeren wie het nog niet deden. Nog slechts de helft der Geref. Predikanten is geabonneerd. Wanneer allen zich abonneeren is geen steun van de Vereeniging noodig.

Ds. W. F. C. van Helsdingen van Augustinusga stemt in met wat is gezegd. Hij betreurt dat we nog niet een tijdschrift hebben dat concurreeren kan. Kan niet wat gedaan worden om den lezerskring uit te breiden en bv. aansluiting zoeken bij Gereformeerde theologen van de Ned. Herv. Kerk.

Ds. J. N. Lindeboom van Zutfen deelt mee dat de Kerkeraad te zijnent geabonneerd is op het tijdschrift, maar dat het onder de Kerkeraadsleden weinig belangstelling wekt. Kan het niet meer populair van inhoud worden?

Prof. Dr. T. Hoekstra van Kampen zegt dat de bedoeling der Redactie van het Tijdschrift is om de predikanten op de hoofdpunten in te lichten. Wanneer er over den inhoud van het Tijdschrift opmerkingen zijn te maken dan houdt de redactie

zich daarvoor aanbevolen.

6. De aftredende Bestuursleden *Prof. L. Lindeboom* en *Ds. J. Vonk* worden bij acclamatie herkozen.

Evenzoo de Redacteuren van het Geref. Theol. Tijdschrift *Dr. G. C. Aalders* en *Prof. Dr. J. Ridderbos.*

7. Gelezen wordt een schrijven van de Predikanten-Geheelonthoudersvereeniging, waarin verzocht wordt het Alcoholvraagstuk aan de orde te stellen.

Op voorstel van den *Secretaris* wordt besloten het Alcoholvraagstuk in behandeling te nemen.

8. Aan de orde is nu het referaat van *Ds. W. Bouwman* van Hallum over het onderwerp:

„BELIJDENDE VOLKSKERK" OF „VRIJE KERK".

Referent behandelt zijn onderwerp aan de hand van de volgende stellingen:

„BELIJDENDE VOLKSKERK" of „VRIJE KERK".

I.

Van de *absolute Volks*kerk, gelijk die wordt voorgestaan door de modernen en waarin „nagist alwat er leeft in het volk", moet wèl onderscheiden worden de relatieve Volkskerk, gelijk die met name wordt beoogd door de confessioneelen.

II.

Is de *eerste* den naam van *Kerk* onwaardig, onder de *laatste* verstaat men een Kerk, die de *Confessie* handhaaft, maar tevens heel het volk in zijn *organische eenheid* omvat; die o. a. zeer ruim is in haar *Doopspractijk*, maar *zonder* de geslachten der *openbare ongeloovigen* tot de Sacramenten toe te laten;

die vanwege de Christelijke Overheid als *dè ware*, *de* nationale Kerk dient te worden erkend en voorgestaan en met haar Belijdenis en eeredienst een geheel *bevoorrechte* positie in te nemen ten opzichte van volk en Overheid, en aan welke inzake de wetgeving etc. en de openbare instellingen een groote invloed behoort te worden gegund.

Als de Volkskerk van Nederland moet naar het oordeel der Confessioneelen erkend worden de *Nederlandsche Hervormde Kerk*, die echter *reorganisatie* van noode heeft.

Terwijl aan de andere Kerken als *scheurkerken* en aan *sekten vrijheid van godsdienst* behoort te worden gelaten, — althans

voor zoover dit niet in strijd is met het Christelijk Protestantsch karakter der natie.

III.

Niet alleen de moderne Volkskerk-gedachte, maar ook die van pas genoemde broederen vindt *geen steun in de H. Schrift:*

noch in de *profetische roeping der Kerk*, welke trouwens óók door de Gereformeerden, die géen aanhangers dezer Volkskerk-idee zijn, onverzwakt wordt beleden,

noch in de verhouding van Verbond en Volk, Kerk en Staat onder *Israël*, welke een exceptioneel en voorbijgaand karakter droeg en gesteund werd door onmisbare strenge inzettingen, die nochtans in geen enkele andere Volkskerk zouden mogen worden toegepast,

noch in het *Doopsbevel* en verwante uitspraken der H. Schrift.

IV.

Een belijdende Volkskerk is niet alleen in abstracto wel mogelijk, maar heeft er óók in ons land zelfs bestaan, toen de Gereformeerde Kerk hier te lande de heerschende Kerk was geworden en als *de* ware Kerk door de Overheid werd erkend en bevoorrecht.

Maar ook door *hàre geschiedenis* heeft God ons geleerd, dat de Volkskerk in de practijk steeds voor het onontwijkbare *dilemma* komt te staan om òf de idee en de pretentie van de *Volks*kerk te zijn, op te geven, òf als *Kerk* steeds meer haar heilig karakter in te boeten en geestelijk al dieper te zinken.

V.

Met het oog op de *gemengdheid onzer bevolking* en de feitelijk bestaande *pluriformiteit der Kerk* als openbaring van het Lichaam van Christus zou elke Kerk, wèlke dan ook, in ons vaderland, die hare Belijdenis wil handhaven en alzoo nog den naam van *Kerk* mag dragen, door de pretentie van *dè Volks*kerk te zijn en door den eisch om als zoodanig te worden erkend, zich schuldig maken aan *onbescheidenheid* jegens het grootste deel des *volks* en aan een door niets gemotiveerde en stuitende *aanmatiging* tegenover de andere Kerken.

En voor de *Nederl. Herv. Kerk* onzer dagen kan er in haar tegenwoordig bestaan en hare verhouding tot het Nederlandsche volk al evenmin als in de historie eenige reden bestaan om

zich zoodanig recht aan te matigen.

VI.

De *Gereformeerden* hier te lande hebben de ernstige roeping om, — afleggende den *volkskerk-waan*, maar evenzeer afkeerig van alle *separatisme* en *scheurziekte* en verstaande hun hooge verantwoordelijkheid en heilige roeping ten opzichte van het *geheele Nederlandsche volk*, — in gehoorzaamheid aan het Woord des Heeren en naar den eisch onzer Confessie steeds meer te zoeken *éene kerkelijke gemeenschap* om als *Vrije Kerk* in den vrijen Staat, maar in deugdelijk verband met de Overheid en door deze in publieken rechte erkend, te waken voor de *heiligheid van het Verbond der genade*, maar tevens *geheel het Nederlandsche volk* terug te roepen tot de gehoorzaamheid aan der vaderen God en diens gezalfden Koning.

De Praeses geeft gelegenheid om met den referent van gedachten te wisselen.

Ds. S. Huismans van Anjum maakt een vijftal opmerkingen.

Ten eerste wil hij vragen of de tegenstelling: Belijdende volkskerk of vrije kerk, wel zuiver is? De voorstanders der eerste willen ook vrij zijn nl. van den staat. En bv. de Roomsche kerk die ook volkskerk, ja, staatskerk wil zijn, streed toch altijd voor haar vrijheid.

Ten tweede vraagt hij of het niet overeenkomstig onze belijdenis is wanneer wij pretendeeren de ware Kerk te zijn. De gedachte van de pluriformiteit der kerk is wel in de Gereformeerde wereld ingebracht maar nog niet in de confessie opgenomen.

Ten derde meent hij, de idee der belijdende volkskerk in den goeden zin des woords aanvaardende, de quaestie aldus te moeten stellen: Wie hebben het recht zich als de belijdende volkskerk aan te dienen? Een vraag waarop hij antwoordt: uit historische trouw aan het geloof der vaderen hebben de Gereformeerde Kerken daarop het recht. Het is er ons nooit om te doen geweest een nieuw kerkje te stichten. Doel was èn in '34 èn in '86 weer vrij te maken: de ware kerk, de aloude volkskerk.

Ten vierde stelt hij de vraag of wij dan niet als de ware kerk, de belijdende volkskerk van de overheid hebben te vragen dat zij te onzen opzichte optreedt als in art. 36 der Con-

fessie wordt gevorderd. Hierop antwoordt spreker bevestigend. En ten vijfde meent hij dat onze pretentie van te wezen de belijdende volkskerk, de ware Kerk, niet als een onbescheidenheid mag worden afgewezen, maar steunt op de reeds bovengenoemde historische trouw aan het geloof der vaderen.

Prof. Dr. F. W. Grosheide van Amsterdam is het in veel eens met Ds. Huismans. Het heeft hem genoegen gedaan dat de referent eenerzijds de confessioneelen recht heeft laten wedervaren en anderzijds zijn eigen meening goed heeft gedocumenteerd. Hij heeft een bezwaar. De referent heeft gezegd dat de pluriformiteit hier niet van veel gewicht is. Prof. Grosheide meent juist dat die er hier veel toe doet. In stelling V gaat referent uit van de feitelijk bestaande pluriformiteit. Maar spr. zou toch niet gaarne de pluriformiteit zóó willen opvatten dat wij wel de beste zijn, maar dat de andere kerken er toch ook mogen wezen. Tot Gereformeerden in de Hervormde Kerk heeft hij altijd gezegd: gij hoort daar niet. De pluriformiteit vraagt niet de erkenning van de verkeerde organisatie. Wij moeten vasthouden de pretentie dat wij de ware kerk zijn. Er ligt in de pluriformiteit wel een waarheid, maar die mag er niet toe leiden de belijdenis los te laten dat wij de ware Kerk zijn, ook al geeft deze pretentie moeielijkheden.

Ds. H. Koffyberg van Muiden kan zich met den gedachtengang van den referent wel vereenigen. Hij heeft eenige vragen. De Schriftuurlijke onderbouw van het referaat bevredigde hem niet geheel. Zoo gewaagt de zesde stelling van een deugdelijk verband tusschen Kerk en Staat, maar hij heeft niet gehoord hoe de referent zich dit verband denkt. Hij acht dit de kern van de zaak. Ook hoorde hij niets van de opvatting op dit stuk van Calvijn en de Dordtsche vaderen. Had Calvijn van deze materie niet een soort Israelitische opvatting? Wilde hij van Genève niet maken een Kerkstaat? Was dat niet zijn ideaal, aanvankelijk door alle Geref. Kerken bv. in Schotland, nagevolgd? Is dit niet het fijne puntje, dat wij voor het nieuwe Verbond moeten loslaten de Oud-Testamentische idee.

Ten slotte meent hij dat de laatste alinea van de derde stelling niet voldoende is toegelicht. Met name de exegese van het woord „volken” in het doopsbevel is niet voldoende behandeld.

Ds. H. van Dijk van Nes hoorde van den referent dat in Israel Kerk en staat toch eigenlijk niet één waren. Hij heeft altijd gemeend dat dit wèl zoo was. De hervorming der Kerk werd in Israel ter hand genomen door Hiskia en Josia.

Op verzoek van den *Voorzitter* gaat alsnu *Ds. D. Hoek* van Enkhuizen in gebed en dankzegging voor, waarna de vergadering pauseert.

Te ruim zeven ure wordt zij heropend. *Ds. F. Kramer* van Beverwijk presideert nu. *Ds. C. L. F. van Schelven* van Wageningen gaat voor in gebed nadat gezongen is Ps. 133 : 3.

Het woord is nu aan *Ds. W. Bouwman* van Hallum voor zijn repliek.

Bijna alle vragen, zoo zegt hij, komen neer op de quaestie van de pluriformiteit der kerk. Hij zal zich in zijn antwoord daarop voornamelijk concentreeren, maar vooraf een drietal vragen beantwoorden.

Ten eerste: of de tegenstelling in het opschrift wel juist is? Ook hij is overtuigd dat zij niet geheel juist is, maar hij nam ze uit het spraakgebruik over. Immers de confessioneelen volgen deze terminologie, waarom hij ze tusschen aanhalingsteekens plaatste.

Ten tweede: welke zijn opvatting is van het woord „volken" in het doopsbevel. Hij gelooft niet dat hier nadruk moet worden gelegd op de volken in hun organischen samenhang en eenheid. Waar er in den grondtekst staat αὐτους en niet αὐτά is het als parallel van: alle creaturen op te vatten.

Ten derde: of in Israel Kerk en Staat dan niet één waren? Zij waren onderscheiden in wetten en instellingen. Er waren onderscheiden ambtsdragers voor de twee terreinen. Bv. de priesters hadden geen overheidsmacht. Vreemdelingen konden burgers zijn in Israel met zekere rechten, zonder dat ze besneden werden en dus niet tot de gemeente, tot de Kerk behoorden. Er was in Israel onderscheid tusschen bondeling en burger, tempel en paleis, Kerk en volk.

En nu het vraagstuk van de pluriformiteit. Dr. Kromsigt heeft uitgesproken dat de pluriformiteit in verband staat met de vraag of de waarheid absoluut is of relatief. Die voorstelling van Dr. Kr. acht spreker onjuist. Wij erkennen de objectieve waarheid,

maar daarvan moeten we onderscheiden onze voorstelling van de waarheid. Die beide zijn niet adaequaat.

De modernen rekenen slechts met relatieve waarheid. Dat is niet ons standpunt.

De waarheid is absoluut, maar onze voorstelling, onze kennis van de waarheid is relatief. Ook onze belijdenis is niet te beschouwen als adaequaat aan de geopenbaarde waarheid. Geen kerk kan derhalve zeggen: mijn belijdenis is *de* waarheid, de absolute waarheid, en die van een andere kerk de leugen. Dat durft niemand aan in zijn consequenties.

In de Reformatie der zestiende eeuw hebben we al de onderscheiding van Gereformeerd en Luthersch. Onze vaderen, staande op het standpunt van te zijn de ware kerk, erkenden de Luthersche kerk als zusterkerk. Daardoor hebben zij feitelijk de pluriformiteit erkend. Prof. Grosheide zegt tot een Gereformeerden Hervormde: gij moet u bij de Gereformeerde kerken voegen. Maar ligt daarin dan ook niet dat vóór '86 alle Gereformeerden naar de mannen van '34 hadden moeten komen? Is de actie van '86 daardoor dan niet geoordeeld? Hetgeen spreker niet gaarne zou beweren. Wanneer men niet wil de pluriformiteit dan grijpt men vooruit naar de eeuwigheid. Dàn zal de onderscheiding weggevallen zijn. Hier wordt het licht nog opgevangen door het prisma, in kleuren gedeeld. Hij keurt de pluriformiteit niet goed. Zij is een gevolg van de zonde en moet zooveel mogelijk weerstaan. Gestaan moet naar het saamleven in één kerkgemeenschap van hen die één zijn in belijdenis. Wanneer we zeggen: onze kerk is de ware moeten we dan ook niet consequent komen tot de onfeilbaarverklaring der kerk?

Wat art. 36 betreft: Ds. Huismans wil dat de overheid de Geref. kerken erkenne als de ware kerk. Wanneer we echter vasthouden aan de relativiteit van onze voorstelling van de waarheid, kan dan de overheid uitmaken waar de waarheid ligt?

Onze belijdenis is in het stuk der kerk wel zuiver maar niet al te duidelijk. Zij maakt niet voldoende onderscheid tusschen de zichtbare en de onzichtbare kerk. De vraag naar het deugdelijk verband tusschen overheid en kerk is niet gemakkelijk te beantwoorden. Hier is arbeid voor onze hooggeleerden. We weten wel hoe het *niet* moet.

De *Voorzitter* dankt den referent voor zijn uitnemend betoog en de uitvoerige beantwoording der sprekers.

Het referaat wordt ter lezing gevraagd.

9. De *Voorzitter* brengt ter sprake de oprichting van een bureau voor wederzijdsche hulp tusschen predikanten en kerken in vacature of vacantie. De gedachte vindt instemming. Zij zal nader uitgewerkt in een circulaire ter kennis van de kerkeraden en de predikanten worden gebracht.

10. *Ds. J. van Loo* van Mijdrecht rapporteert mede namens *Ds. E. C. van der Laan* van Driesum dat de bescheiden des penningmeesters zijn nagezien en in orde bevonden. De opmerking wordt gemaakt dat het wenschelijk is de referenten beter te honoreeren. De vergadering is het daarmee eens. Ook in verband hiermee wordt de noodzakelijkheid van meerdere steun van de zijde der kerken bepleit. Den B. B. van Loo en van der Laan wordt dank gezegd voor hun rapport en arbeid. De penningmeester wordt gedechargeerd.

De *Voorzitter* geeft het woord aan *Prof. Dr. F. W. Grosheide* van Amsterdam die refereert over: „Schriftkritiek"[1]).

Het debat over dit referaat wordt geopend door *Ds. C. L. F. van Schelven* van Wageningen. Deze is dankbaar voor het gehoorde, ook omdat de hooggeachte referent meer gaf dan hij beloofde. Hij gaf niet slechts Schriftcritiek, maar ook bizonderheden omtrent tekstcritiek en de geschiedenis van den canon. Spr. acht dit alles ongetwijfeld zeer belangrijk, maar de bespreking van het gehoorde is er niet door vergemakkelijkt. Spr. memoreert dat hij en enkele andere aanwezige broeders aan een Rijksuniversiteit hunne opleiding hebben ontvangen waar de Schriftcritiek vrijwel hoofdzaak was. Menigeen werd daardoor in een net gevangen waaruit men later nog niet geheel was ontkomen. Spr. had liever gewild dat referent zich aan de Schriftcritiek had gehouden. Er is toch onderscheid tusschen tekstcritiek en schriftcritiek.

De coniecturaalcritiek is min of meer in bescherming genomen. Spr. acht dit gevaarlijk. Bij toepassing er van stellen we ons ten opzichte van de H. Schrift te hoog en komen we op het spoor der neologen.

---

[1]) Dit referaat zal in een volgende afl. opgenomen worden.

Ds. W. Bouwman van Hallum stelt twee vragen. 1o. Wanneer eens een derde brief van Paulus aan de Corinthiërs werd gevonden zou die dan moeten opgenomen worden in den canon? Spr. vraagt dat om nader ingelicht te worden over het verband van de grafische inspiratie en de canoniciteit.

2o. Behoort het wel in onze confessie dat onze kerken belijden dat de Hebreënbrief van Paulus is?

Ds. D. Hoek van Enkhuizen vraagt: hoe moet ik staan ten opzichte van de quaestie der overspelige vrouw in Joh. 8? Is dat stuk canoniek of niet? Moet ik alleen rekenen met de handschriften of ook met den inhoud? Welk beginsel moet hier leiddraad zijn?

Spr. vraagt verder of de quaesties der Schriftcritiek voor ons predikanten van veel belang zijn?

Wanneer een predikant als vrucht van onderzoek tot de overtuiging is gekomen dat de Hebreënbrief niet van Paulus is, mag hij dat dan zeggen, ook al noemt de belijdenis hem onder de brieven van Paulus?

Of wanneer ik meen dat een andere tekst op een bepaalde plaats beter is dan de receptus, mag ik dat dan zeggen?

Dr. G. C. Aalders van Ermelo merkt op dat het woord Schriftcritiek een verkeerden klank heeft. Terecht. Het woord hoort in onze kringen niet thuis. De Schrift is Gods Woord. Daarop kan eigenlijk geen critiek geoefend. Wel erkent spreker dat we bij wetenschappelijken arbeid met critiek te maken hebben.

Ten opzichte van de opschriften boven de bijbelboeken herinnert spr. dat deze noch canoniek noch authentiek zijn. Wanneer in het boek zelf de naam van den schrijver voorkomt is de zaak uitgemaakt.

Spr. wijst op een der opschriften n.l. van den brief van den apostel Judas. Nu wijst die brief wel Judas aan als den schrijver, maar niet den apostel Judas. Onze vaderen gingen uit van het licht dat zij hadden. Het ging hun meer om de canoniciteit dan om de authenticiteit.

Zoo zou men ook de vraag kunnen stellen of het tweede deel van Jesaja's profetie n.l. van cap. 40—66 op naam van Jesaja staat. Het geval is denkbaar, dat er oorspronkelijk twee boeken geweest zijn. Spr. zegt niet dat dit zoo is, maar het

zou kunnen. En Jesaja 1 spreekt dat niet tegen.

Wanneer in het N. Testament aanhalingen voorkomen uit boeken van het O. Testament en dit geschiedt op naam van iemand, (bv. Mozes of David heeft gezegd) wordt dit dan meegedeeld om de authenticiteit aan te geven of zijn het aanhalingen op den naam van het boek?

Ds. C. Lindeboom van Amsterdam sprekend over de vraag in hoever de critiek toelaatbaar is, vraagt of daarbij de onderscheiding tusschen den goddelijken en den menschelijken factor en den formeelen en materiëelen inhoud is toegelaten?

Mag bv. geconstateerd worden dat een gebruikt beeld onjuist is?

Nog vraagt spr. of Prof. G. door critiek toe te laten op het standpunt van het O. Testament niet komt tot de accomodatie-theorie?

Ds. K. K. Troost van Naaldwijk zegt: De Kerk heeft den canon vastgesteld, maar welk criterium is daarvoor bij elk der boeken aangelegd. Spr. denkt aan de zeer onderscheiden opvatting over de rechtvaardiging bij Paulus en bij Jakobus.

Ds. W. E. van Duin van Bolnes heeft van den referent gehoord dat de maatstaf om bij tegenstrijdige teksten tot helderheid te komen moet zijn absolute eerlijkheid. Maar spr. vraagt: Is dat een maatstaf? Eerlijkheid raakt wel de wijze waarop moet worden te werk gegaan, maar is geen maatstaf.

En in aansluiting aan wat Ds. Bouwman opmerkte vraagt hij of in den gedachtengang van den referent het begrip der grafische inspiratie niet wordt verzwakt.

Prof. Dr. A. Noordtzij van Utrecht brengt hulde aan den moed van den referent om dit onderwerp ter sprake te brengen. Hij heeft de hand gestoken in een wespennest. De quaestie is voor ons Gereformeerden, nog allerminst duidelijk. Wij verkeeren in een periode van overgang. Door de beweringen van de negatieve critiek zijn we genoodzaakt onze verhouding tegenover de H. Schrift aan een onderzoek te onderwerpen. Het referaat heeft mij in de meening bevestigd dat het probleem niet zoo gemakkelijk is als het schijnt. Het bleek duidelijk dat we een Nieuwtestamenticus hoorden. Voor het Oude Testament komen nog gansch andere problemen voor den dag, die veel moeilijker zijn dan voor het Nieuwe Testament. Voor het Oude

Testament is veel minder licht. Daarvoor zullen andere wegen moeten bewandeld worden.

Het heeft spreker genoegen gedaan dat de deur opengelaten is voor de coniecturaalcritiek. Voor het Oude Testament zal die nog wijder moeten opengezet.

Prof. Grosheide heeft gezegd dat we tusschen den goddelijken en den menschenlijken factor moeten onderscheiden. Spr. is het daarmee eens. Maar dieper onderzoek is noodig om te komen tot de juiste onderscheiding van die beide. De weg moet gezocht waardoor ik kan aanwijzen wat van den goddelijken en wat van den menschelijken factor is.

Prof. Gr. heeft gezegd: de Schrift is volstrekt vertrouwbaar. Ook historisch. Maar spreker vraagt: bedoelden de O. T. schrijvers historie te geven van wat zij in den vorm van historie meedeelden?

Prof. Gr. heeft gezegd: een boek is van den schrijver op wiens naam het staat. Spr. vraagt: hoe doet Prof. Gr. ten opzichte van de opschriften boven de psalmen?

De *Voorzitter* vraagt ten slotte of te spreken van een auctor primarius niet deïstisch is, terwijl theïstisch beter is te spreken van Testimonium Spiritus Sancti.

Prof. Dr. F. W. Grosheide repliceert.

Referent is dankbaar voor de gemaakte opmerkingen. Hij beantwoordt ze gaarne. Spr. erkent dat het woord Schriftcritiek zijn bezwaren heeft. Het werd hem niet opgegeven, maar hij koos het zelf daarbij het spraakgebruik volgend en het tusschen aanhalingsteekens plaatsend. Hij heeft het bovendien wat ruim genomen, vandaar een en ander over tekstcritiek en geschiedenis van den canon.

Deze quaesties zijn van bizonder groot belang. Telkens komen we in aanraking met schriftcritici, die ons onwetenschappelijkheid in onze bijbelbeschouwing verwijten. We moeten gewapend zijn ook voor ons catechetisch onderwijs. En bovendien ook persoonlijk laten deze quaesties ons niet met rust.

Wat de coniecturaalcritiek betreft: Spr. wil die niet zooals Ds. v. Schelven die aanduidde. Om van den Bijbel te kunnen maken wat men wil. Maar streng uit den tekst volgend. Bv. als er verschil is in de codices, of een lacune of als de aanha-

lingen verschillen, en dus blijkt dat er aan den tekst iets hapert. Niet in den tekst veranderen omdat men meent: dit of dat kan er niet hebben gestaan. Er moet een obiectieve reden voor de coniectuur aanwezig zijn. Spr. verwijst naar de rede van Prof. Dr. J. Woltjer: „Overlevering en critiek."

Gevraagd is: als er eens een derde brief aan de Corinthiërs werd gevonden, hoe dan? Nu, men weet er zijn van bijbelschrijvers later nog andere geschriften gevonden. Die hooren niet in den canon. De kerk heeft gediend om geloovig te belijden: dat is Gods Woord. Hierin is de leiding des H. Geestes te eerbiedigen. Wij buigen dus niet voor het gezag der kerk, maar wij eeren den dienenden arbeid der kerk.

Moet ik op grond van de belijdenis gelooven dat de Hebreënbrief van Paulus is. Men weet dat ook Calvijn betwijfelde of Paulus wel de schrijver was. In verband hiermee wijst spreker er op dat in Art. 4 onzer belijdenis Habakuk tusschen haakjes staat. Die was bij de opsomming oorspronkelijk blijkbaar vergeten. De belijdenis geeft geen canoniek, maar zegt slechts: deze boeken worden geacht tot den canon te behooren. Evenmin als de Fransche kerk op grond van haar belijdenis behoeft te gelooven dat Judas aan het avondmaal heeft deelgenomen, evenmin wij dat Paulus den Hebreënbrief schreef.

Wat dient om een geheel te adstrueeren kan men ook anders opvatten. Het gaat niet in de belijdenis om het aangeven van den auteur, maar om te constateeren: dit of dat boek behoort tot den canon.

Hoe moet men handelen ten opzichte van betwiste plaatsen? De uitwendige getuigenissen moeten hier beslissen, niet de analogia fidei. Blijken ze niet in de H. Schrift te behooren dan zijn ze ook niet canoniek. Wanneer een andere lezing of vertaling Prof. Gr. beter voorkwam, dan gebruikte hij die in zijn prediking, zonder daarbij een geleerd betoog te houden. Wij hebben het Woord Gods te bedienen en niet de Statenvertaling.

Wanneer hij sprak van het op iemands naam staan van eenig boek dan bedoelde hij daarmee: als het boek zelf den naam aangeeft. Wanneer die aanduiding tot het corpus van het boek zelf behoort.

Is daarmee dan heel het boek gedekt? Genoemd is Jesaja 40—66. Die hoofdstukken worden in het Nieuwe Testament op naam van Jesaja gesteld, daaraan ben ik gebonden.

In de psalmen staan de opschriften er los boven. Daar moet dus tekstcritisch te werk gegaan.

Spr. waarschuwt ernstig tegen de accommodatietheorie. Het is juist sprekers bedoeling geweest nadruk te leggen op het onderscheid van den goddelijken en den menschelijken factor.

Mag de onjuistheid van een gebezigd beeld worden aangetoond? Spreker denkt aan het beeld van de inenting in een olijfboom. Laten we eerlijk zeggen dat het gewoonlijk anders geschiedt. Genoemd is o. a. de afleiding van het woord siloam, waartegen bezwaren zijn. Spr. antwoordt: die menschen geloofden dat het woord daarvan was afgeleid.

Wat de H. Schrift ons als historie aandient moet als zoodanig worden aanvaard.

Wanneer men de juiste opvatting heeft der verhouding van de causa prima en de causa secunda in het schrijven is men niet deïstisch door deze termen te bezigen.

De *Voorzitter* dankt den referent en al de debaters. Daar het reeds half tien was geworden sluit de Voorzitter de samenkomsten van den eersten dag na in dankzegging en gebed te zijn voorgegaan.

12. Den volgenden morgen, Woensdag 22 Sept. wordt de vergadering te negen ure heropend. Gezongen wordt Ps. 116 : 1. *Ds. S. Huismans* van Anjum, die nu presideert, gaat voor in gebed.

13. Het woord wordt gegeven aan *Ds. E. C. B. van Herwerden* van Rhoon voor diens referaat:

„Een exegetisch-practische studie over 2 Petri 3:18*a*."

Dit tekstwoord luidt als volgt: „Maar wast op in de genade en kennis van onzen Heere en Zaligmaker Jezus Christus".

In een inleidend woord werd allereerst gewezen op het verschil tusschen de beide Brieven van Petrus, wat inhoud en vorm betreft, en op het verband waarin dit Schriftwoord voorkomt. Het bevat een vermaning tot geestelijken wasdom.

Dit woord herinnert de geloovigen eenerzijds aan hun onvol-

maaktheid, anderzijds aan hun roeping. Die uit God geboren is, heeft al wat tot het wezen van een kind Gods behoort, maar als kind van God is hij nog niet volwassen; de nieuwe mensch is bij hem nog niet uitgegroeid. Vandaar de roeping der geloovigen, om de middelen te gebruiken, waardoor de Heilige Geest hen doet groeien. Deze wasdom is niet — gelijk sommigen ten onrechte meenen — een opwassen in eigen kracht en in eigen gerechtigheid, maar een opwassen in genade en kennis van Jezus Christus. Dit opwassen heeft betrekking op den geheelen mensch, op zijn verstand en wil. Het bestaat in een vermeerdering van geestelijk licht, in een voortgaande heiliging van den wil, in een godzaligen levenswandel. Voorts worde niet vergeten, dat alle geloovigen niet even hard groeien. Zulk een groei is niet bij den dag te zien. Groeien is in natuur en genade een langzaam proces.

Vervolgens wordt de beteekenis van de woorden „charis" en „gnosis" verklaard en het verband tusschen die beide aangewezen. Genade is Gods gunstige gezindheid jegens den zondaar, zich betoonende in de schenking van genadegaven. De kennis wordt met name genoemd, omdat zij de belangrijkste is. Wèlbeschouwd liggen alle andere genadegaven in haar opgesloten. Die God recht kent, zal Hem ook als God erkennen, liefhebben en dienen. Deze kennis is niet een bloot verstandelijk weten. Zij is in ons van nature niet, maar is een vrucht van de werking des Heiligen Geestes. Zij is een bevindelijke kennis. Voorwerp en inhoud van die kennis is Jezus Christus, in Wien God zich geopenbaard heeft, en die als onze Zaligmaker, ook onze Heere is.

Ten slotte werd door Spr. breedvoerig stilgestaan bij de vraag, wat dit woord aan de gemeente van dezen tijd heeft te zeggen. De vraag, of er van een bloeiend geestelijk leven kan gesproken worden, wordt verschillend beantwoord. Sommigen verheffen het verledene hemelhoog, maar hebben geen oog voor het goede, dat God in deze dagen schenkt. Anderen stellen het heden ver boven het verledene. Nu moeten wij ons wachten voor eenzijdigheid, den geest des tijds, het telkens twijfelen aan zijn staat, de valsche mystiek. Onze tijd kenmerkt zich door oppervlakkigheid. Het grootste beletsel voor wasdom is onkunde,

wortelend in nalatigheid in het onderzoek der Schrift. Wanneer de gemeente in kennis verachtert, loopt zij gevaar uit haar vastigheid te worden uitgerukt. Op naarstig Schriftonderzoek moet daarom steeds worden aangedrongen. Maar tevens worde niet vergeten: 't is God, die den wasdom geeft. Een dor intellectualisme is de dood voor de gemeente. Dàn zal de gemeente bloeien en groeien, dàn zal ze vaststaan tegen allerlei verleidende geesten, wanneer zij met het onderzoek der Schrift de bede om de onderwijzing des Geestes paart.

De *Voorzitter* wijst op het interessante van deze studie over een zoo eenvoudigen tekst. Dit woord van Petrus gaf aanleiding tot fijne opmerkingen.

Ds. H. v. Dijk van Nes is dankbaar voor het gehoorde. Hij heeft echter tweeërlei bezwaar.

Eerst een exegetisch bezwaar.

Hij kan moeielijk gelooven dat de „gnosis" hier gesubordineerd zou zijn aan de „charis". Voor hem schijnt de „charis" het passieve en de „gnosis" het actieve. Hij wil ze coördineeren. Dan een practisch bezwaar. Referent heeft gezegd: een kind van God kan ook opwassen zonder er zich van bewust te wezen. Dat is wat gevaarlijk en kan valsche gerustheid kweeken. Men moet 't toch weten.

Ds. J. Vonk van Maassluis, die deze populaire studie gaarne in het Geref. Theol. Tijdschrift zou opgenomen zien vraagt of wel genoegzaam nadruk gelegd is in het referaat op de verworven genade van Christus.

Ds. E. C. B. van Herwerden van Rhoon dankt voor de uitgesproken waardeering.

Spr. kan zich niet vereenigen met de exegese van Ds. van Dijk. De „charis" en „gnosis" zijn hier niet gecoördineerd. De „charis" is het algemeene, waarin de „gnosis" ligt opgesloten. Daarmee heeft spr. de „gnosis" niet minder gesteld, integendeel, hij heeft gezegd dat daarin alle genade eigenlijk ligt opgesloten. Maar bij coördineering van de „charis" en de „gnosis" krijgt men o. m. dit groote exegetische bezwaar dat de genetivus „Iesoe Christoe" deels als gen. subiectivus deels als gen. obiectivus moet worden opgevat. Nemen we de „charis" apart, in den zin van Gods genadige gezindheid, dan komt

de vraag of we daarin kunnen opwassen.

Wat 't practische bezwaar van Ds. van Dijk betreft: er zijn toch zulke menschen. Er zijn toch menschen die het onderscheid van zijn en bewustzijn niet vatten. Daarom sprak hij ervan.

Aan Ds. Vonk antwoordt hij dat dit Schriftwoord niet rechtstreeks aanleiding geeft om op de door Christus verworven genade den nadruk te leggen.

De referent ontvangt den dank der vergadering.

14. De *Voorzitter* vraagt of allen er zich mee kunnen vereenigen de notulen van de vorige algemeene vergadering vast te stellen zooals ze destijds in het Gereformeerd Theologisch Tijdschrift zijn opgenomen.

Niemand is daartegen.

15. Het woord is nu aan *Ds. T. J. Hagen* van Nieuwe Pekela, veldprediker in de Tweede Divisie om te spreken over:

De geestelijke verzorging van onze militairen.

Spr. ontwikkelde daarbij de volgende stellingen:

I. De geestelijke verzorging van de militairen *in engeren zin* (prediking, catechisatie, ziekenbezoek) is de taak van het kerkelijk instituut.

De Staat kan die niet op zich nemen.

II. Wel heeft de Staat de roeping om die geestelijke verzorging te bevorderen door:

a. voor dien arbeid der garnizoenskerken zooveel mogelijk gelegenheid te geven, en het kerkbezoek en catechisatiebezoek te helpen controleeren, zonder nog in de vroegere „kerkparade" te vervallen;

b. voor die militairen, die in de garnizoensplaats geen gemeente van hun gezindte aantreffen, naburige Kerken uit te noodigen dien arbeid te verrichten;

c. per man een zeker bedrag beschikbaar te stellen voor contributie, plaatsengeld enz. voor de Kerken.

III. De Regeering benoeme daartoe legerpredikanten en geestelijken en wel voor iedere divisie of te vormen district één predikant van orthodoxe en één van moderne richting, en één Roomsch-Katholiek geestelijke. Hun taak zij toe te zien dat de

militairen van elk garnizoen een geestelijke verzorging ontvangen, overeenkomende met den geest der gezinnen, waaruit de Staat hen oproept, en de regeling met de verschillende Kerken in verband met den dienst tot stand te brengen.

IV. Aan deze legerpredikanten en geestelijken worde opgedragen de geestelijk verzorging van de militairen *in ruimeren zin* (ontwikkeling, ontspanning, Militaire Tehuizen, Vereenigingsleven enz.), voorzien in de bizondere behoeften aan geestelijke verzorging bij manoeuvres, mobilisatie en in oorlogstijd.

V. Ook zou het gewenscht zijn dat die predikanten en geestelijken af en toe aan heel den troep „theorie" gaven over den plicht van landsverdediging, het recht van oorlogvoeren, gezag enz. De bijwoning daarvan wordt verplichtend gesteld, met dien verstande, dat iedere militair kan gaan bij den predikant of geestelijke van zijn richting.

De eerste spreker voor het debat is *Ds. N. Diemer* van Gameren. Hij kan er zich niet mee vereenigen dat referent gezegd heeft dat de christelijke ministeries niets voor de geestelijke verzorging van ons leger zouden hebben gedaan. Hij noemt voorbeelden op dat steun werd verleend.

Verder zegt spr.: de stellingen II tot V dragen zooveel aan den Staat op dat er voor de Kerk niet veel meer te doen overblijft. Hij vindt dit een bezwaar, ook omdat staatsambtenaren doorgaans niet veel verstand van kerkelijke zaken blijken te hebben.

Ds. E. H. Broekstra van Rijnsburg meent dat er bij ons wel eenige zelfbeschuldiging moet wezen omdat we zoo weinig deden vóór de mobilisatie kwam. Spr. erkent dat wie iets voor dezen arbeid doen wil veel bezwaren ondervindt.

In de stellingen van den referent wordt de benoeming van geestelijke verzorgers aan den Staat opgedragen. Zou het niet beter zijn dat de kerk, en niet de Staat vooropging. Hij zou voor enkele garnizoens-kerken een prediker willen hebben, door die kerken geroepen.

Ds. J. J. Koopmans van Grijpskerke is eveneens van oordeel dat de christelijke ministeries zich niet onbetuigd hebben gelaten. Hij noemt o. m. den order over het bidden in de kazerne. Hij vraagt verder of niet een commissie zou kunnen benoemd wor-

den die de geestelijke verzorging der militairen in studie neemt en een ontwerp maakt. Het is nu tijd van handelen.

Ds. J. N. Lindeboom van Zutfen is 32 jaar predikant in een garnizoenstad en heeft altijd medewerking ondervonden van de zijde der militaire autoriteiten, maar hij klaagt wel over ons eigen volk, over de militairen zelf. Als een militair zich opgeeft voor de catechisatie heeft hij vrij van wacht, maar velen geven zich daarvoor niet op. Ook de ouders hebben hier schuld. Zij moesten meer voor hun kinderen waken. De Gereformeerden geven te weinig een goed voorbeeld.

Ds. P. Bos van Delfzijl sluit zich hierbij aan. De ouders moesten meer hun roeping verstaan. Daarom moet op de ouders ingewerkt worden.

Spr. wijst ook op de voortgaande ontheiliging van den rustdag door het Zondagsreizen. Men went daaraan en lijdt ook daardoor geestelijk schade.

Ds. W. F. C. van Helsdingen van Augustinusga spreekt over den hulpdienst in Brabant en Zeeland en acht het wenschelijk dat deze diensten in de classikale vergaderingen worden besproken en als vacature-diensten meerekenen.

Hij vraagt of het uitvoerbaar zal zijn om in iedere garnizoensplaats predikanten van verschillende richting te benoemen.

Ds. R. K. M. Hummelen van Heerenveen meent evenzeer dat de groote schuld van den achterstand in dit opzicht is te zoeken bij de Kerken. Hij weet dat aan een Herv. Kerk een flinke som gelds is aangeboden wanneer die Kerk een predikant wilde aanstellen om onder de militairen te arbeiden. Maar die Kerk durfde dat niet aan. Er kwam niets van.

Ook deze spreker meent dat referent niet genoegzaam onderscheiden heeft de taak van de Kerk en van den Staat in dezen. De Staat is niet gerechtigd een leger- of vlootpredikant aan te stellen. Als de Staat zulke personen benoemt mogen ze geen predikanten heeten. Laten de Kerken alles doen met zoo ruim mogelijke subsidie van den Staat. Daartegen is geen bezwaar omdat de Staat de leden uit de gemeente wegrukt. Laten in mobilisatietijd de Kerken veldpredikers aanwijzen.

Ds. J. H. Jonker van Voorburg sluit zich hierbij aan. Ook hij meent dat de taak van Kerk en Staat hier goed moet onder-

scheiden. Hij betwijfelt of zulke legerpredikanten als ref. bedoelt wel in het ambt staan. Is „predikant" maar een titel? Dan voor hen toch liever een anderen titel.

Ds. T. J. Hagen repliceert.

Heeft hij ten opzichte van hetgeen christelijke ministeries deden voor de geestelijke belangen der militairen te scherp gesproken, dan wil hij een „peccavi" laten hooren. Toch meent hij dat niet gedaan te hebben. Het was slechts zijn bedoeling te spreken in verband met de beschuldiging aan het adres van het tegenwoordig ministerie, die hij niet gegrond achtte. Hij stemt toe dat de naam legerpredikant niet geheel juist is. Weet men een beteren, men geve dien.

Hij wil den arbeid plaatselijk-kerkelijk regelen. De staatspredikanten moeten controleeren en vooral op de militairen inwerken.

De benoeming van eene commissie om een rapport samen te stellen waarin onze gedachten en wenschen aan de regeering worden bekend gemaakt zou hij zeer toejuichen.

Wat de medewerking der hoogere autoriteiten betreft, deze is onderscheiden. Er zijn goede en er zijn minder goede commandanten. Het kwaad van het Zondagsreizen is groot. Maar de oorzaak daarvan ligt niet bij de commandanten, maar bij de militairen zelf. Wanneer die voet bij stuk gehouden hadden en geweigerd hadden des Zondags te reizen dan zou er nu wel een andere regeling zijn geweest.

Zeker, de ouders moeten meer bearbeid worden.

Spr. vindt het een goed idee om den hulpdienst onder militairen verricht onder de classikale verdeeling van vacature-beurten te rangschikken.

Spr. meent dat het geval met die Kerk, aan wie een groote subsidie werd toegekend zóó is, dat er wel een predikant beroepen werd maar die doet zoo goed als niets.

Spr. wil daarom de Kerken de actie laten voeren, met subsidie van den Staat onder contrôle van een Staatsambtenaar, den legerpredikant.

De *Voorzitter* dankt Ds. Hagen voor het gesprokene en wenscht hem op zijn arbeid als veldprediker Gods rijken zegen toe.

Enkele broeders zouden willen overgaan tot de benoeming

van eene commissie als bovengenoemd, maar het bestuur acht dit niet op den weg der predikantenvereeniging te liggen.

16. Van twaalf tot één uur wordt gepauzeerd.

17. Na heropening van de vergadering, die Ps. 119 : 17 zingt, geeft de Voorzitter, nu weer *Ds. J. Vonk* van Maassluis, het woord aan *Ds. G. Elzenga* van Kampen die in een inleiding gaf:

Practische opmerkingen over de Catechisatie. [1])

De *Voorzitter* dankt den referent en dringt er zeer ernstig op aan dat dit zoo gewichtige referaat in brochurevorm worde uitgegeven en zou wenschen dat de Kerkeraden het ruim verspreidden. Het moest eigenlijk in ieder Gereformeerd gezin komen.

Ds. J. H. Jonker van Voorburg wil niet debatteeren. Hij heeft slechts twee vragen. Hij heeft bezwaar tegen een uitdrukking van referent, dat verkiezing en verbond elkaar niet dekken. Is dit wel geheel juist? De niet-verkorenen leven wel onder de bondelingen, maar hooren er toch eigenlijk niet bij en leven niet uit het verbond.

Ten tweede vraagt hij hoe referent met een totaal van 300 catechisatie-uren per leerling behandelen kan: Kerkgeschiedenis, zendingsgeschiedenis, de Formulieren enz. Kan hij daarvan wellicht een schema geven?

Ds. H. van Dijk van Nes meent dat soms weinig vrucht wordt gezien op de vraag- en antwoordmethode. Is het niet beter thuis de vragen te laten beantwoorden en te controleeren of ze goed beantwoord zijn? Mag op de catechisatie gerookt worden? Moet de catecheet staande of mag hij ook zittende onderwijzen? Spr. houdt gemengde catechisaties en het gaat goed. Ook zou hij de roede niet willen sparen. Lichamelijke kastijding kan noodig wezen.

Ds. J. D. Speelman van Stroobos vraagt: welke acht referent de leerstof voor leerlingen van 12 tot 16 jaar? En wat acht hij beter: eerst bespreken en dan de volgende keer opzeggen — of eerst opzeggen en dan bespreken?

Ds. R. K. M. Hummelen van Heerenveen heeft bezwaar tegen

---

[1]) Dit referaat zal in een volgende aflevering geplaatst worden.

het al maar van buiten leeren. 1o. omdat het werktuigelijk is, 2o. omdat vele catechisanten met hun gedachten afdwalen en niet opletten, 3o. omdat de zelfwerkzaamheid er niet door wordt opgewekt.

Zoo is spr. gekomen tot de methode van vragen te stellen, die wel worden beantwoord maar eerst thuis mogen worden opgeschreven. Dan wordt dit een volgende maal gecontroleerd en kan 't in 't net worden overgeschreven. Voor eerstbeginnenden en meergevorderden worden verschillende vragen gesteld. Op deze wijze gaat het gezin meewerken.

Ds. B. van der Werff van Dokkum miste in het referaat een beantwoording van de vraag welke de resultaten zijn van het catechetisch onderwijs. In het algemeen zijn de resultaten beter bij de meisjes dan bij de jongens. Is dat ook uw ervaring? Kunt gij dit ook verklaren? Is het ook te veranderen? Zoo vraagt spr. den referent.

Ds. J. N. Lindeboom van Zutfen vernam van den referent dat hij bezwaar had tegen het samenbrengen van jongens en meisjes. Is dat een paedagogisch bezwaar? De meeste onderwijzers hebben dat bezwaar toch niet. Is er zooveel tegen een gelegenheid te scheppen waar onze jongens en meisjes elkaar ontmoeten?

Ds. W. Bouwman van Hallum meent dat wat betreft de coëducatie de omstandigheden hier moeten beslissen. Soms kan 't niet. Soms werkt het goed. Het schriftelijk werk moet niet overdreven. Ook om de wille van den predikant, wien de correctie veel tijd rooft.

Ds. W. F. C. van Helsdingen van Augustinusga vraagt hoe referent zich het verband denkt tusschen school en kerk. Spr. heeft niet veel verwachting van de huiscatechisatie. Zijn methode is ongeveer die van Ds. Hummelen. Hij gebruikt als leerboek alleen den catechismus. Wenschelijk acht hij dat bij de kerkvisitatie ook het catechetisch onderwijs worde gecontroleerd.

Ds. A. Verburg van Holwerd acht de beste methode: eerst vertellen, dan schrijven in 't klad, daarna in 't net. De blinde vragen uit Donners Bijb. Gesch. kunnen thuis worden beantwoord. Dat wekt het huiselijk meeleven op.

Ten slotte is het woord aan den *referent* voor zijn repliek.

Ds. Elzenga wil zijn methode niet aan anderen opdringen. Variis modis bene fit. Wij preeken niet eender. Wij behoeven ook niet eender te catechiseeren.

Hij meent de uitdrukking: verkiezing en verbond dekken elkaar niet, kan gehandhaafd als men het verbond neemt in zijn openbaring. Wat het gevraagde schema betreft: voor spr. is de leer der waarheid de hoofdzaak, maar hij leest daarbij eens een stuk kerkgeschiedenis bv. uit Landwehr; bij een andere gelegenheid wijdt hij eens tien minuten aan enkele uitdrukkingen van het Doopsformulier enz.

Tegen het thuis laten beantwoorden van de vragen heeft hij het bezwaar dat dan het verband met den catecheet weg is.

Rooken op de catechisatie acht hij niet gepast, niet netjes. Spr. durft niet te zeggen dat het zonde is.

Moet de catecheet staan of zitten? Als ge uren aaneen catechiseeren moet en uw lichaam vordert het, is zitten noodig en geoorloofd. Zorg echter als ge zit allen te kunnen zien.

Van gemengde catechisaties heeft spreker geen goede ervaring. Bovendien, ge kunt daar geen onderwerpen bespreken van sexueelen aard. Het lichamelijk straffen late men aan de ouders over.

Voor kinderen van 12 en 13 jaar acht spreker het meest gewenscht om te wisselen Bijb. Gesch. met het Kort Begrip en eenige teksten daarbij.

Spr. acht beter eerst te laten leeren en dan het geleerde te bespreken.

Heeft iemand een groep catechisanten die hij kan laten schrijven, uitnemend. Over 't algemeen zal het niet kunnen.

Gevraagd is naar de resultaten van het catechetisch onderwijs. Spr. antwoordt: bij de gebrekkige huiselijke opvoeding laat het resultaat te wenschen over. Men kan soms met een bizondere groep zeer gezegend werken.

Ook sprekers ervaring is dat de meisjes beter leeren dan de jongens. Maatschappelijke omstandigheden schijnen o. m. daarop grooten invloed te hebben.

Zijn bezwaar tegen de gemengde catechisaties is uit de practijk genomen.

De catechisatie is bovendien geen conversatiegelegenheid.

Over het verband van Kerk en School, dat referent zeer noodig oordeelt was hier rechtstreeks niet te handelen.

Het bezwaar van twee leerboeken te gebruiken is niet zoo groot, naar spr. meent. Als beide goed geleerd worden, zullen de leerlingen ze beide kennen.

Spr. gelooft gaarne dat schriftelijk werk voor den leeraar veel te veel werk geeft.

Met blinde vragen te doen beantwoorden heeft spreker niet veel op.

Referent ontvangt nogmaals den warmen dank der vergaderden voor zijn leerzaam betoog en uitvoerige beantwoording der sprekers.

18. Meegedeeld wordt dat nader als adres voor vacaturediensten is aangewezen *Ds. F. Kramer* van Beverwijk. Bizonderheden zullen nader worden bekend gemaakt.

19. Daar er nog eenige tijd beschikbaar is houdt *Ds. J. Vonk* van Maassluis een korte inleiding over:

Het stelselmatig voorbijgaan van oudere predikanten bij de beroeping.

Spreker zegt:

Dat oudere predikanten bij de beroeping in de Geref. Kerken stelselmatig worden voorbij gegaan is een feit, dat niet kan worden weersproken. Slechts zelden wordt een beroep op een predikant, die tot de ouderen behoort, uitgebracht.

Dit stelselmatig voorbijgaan heeft zijn oorzaken.

De eerste oorzaak ligt in den geest des tijds, die liefst al wat oud is op zij zet en van jeugdige krachten op schier elk gebied zich liefst laat bedienen; een geest, waaraan ook onze Kerken zich blijkbaar niet kunnen onttrekken.

Een tweede, een voorname, zeker wel de voornaamste oorzaak is te vinden in de regeling van de pensioenen van emeriti-predikanten, predikants-weduwen en weezen; een regeling volgens welke die predikanten en hunne weduwen en weezen, zoo ze zich niet hulpbehoevend verklaren, geheel ten laste komen van de Kerken door hen 't laatst gediend.

Dit stelselmatig voorbijgaan dient te worden veroordeeld, omdat het niet is naar den Woorde Gods, niet tot het algemeen welzijn onzer Kerken en evenmin van onze predikanten.

Zal dit stelselmatig voorbijgaan een einde nemen dan dient 1o de opinie, dat oudere predikanten minderwaardig zijn dan de jongeren, te worden omgezet. Het moge wel wat moeielijk vallen voor een ouderen predikant om het voor de ouderen op te nemen, die moeielijkheid behoeft echter niet te verhinderen aan de waarheid in het algemeen belang hulde te doen.

Als er twee predikanten zijn met gelijke gaven en gelijke krachten, waarvan echter de jongere als meerderwaardig boven den oudere verkozen wordt, dan behoort zulk een handeling te worden afgekeurd. De oudere is niet minder — maar meerderwaardig, omdat zijn studie meer omvang heeft verkregen en zijn ervaring zooveel rijker is.

In groote Kerken als Amsterdam, Rotterdam, den Haag, Utrecht en andere moest als regel gelden dat geen predikant beroepen wordt, die niet den leeftijd van 35—40 jaren bereikt heeft.

Amsterdam heeft met het beroepen van Ds. Fernhout te Utrecht, nu reeds geruimen tijd geleden, wèl gedaan. Deze Kerk deinsde er niet voor terug Ds. Fernhout te beroepen, hoewel hij zoo ik meen de 50 reeds te boven was. En ook Ds. Fernhout deed wel, dat hij Amsterdams roeping zich liet welgevallen. Met zijn meerdere studie en ook met de meerdere ervaring, die hij zoowel elders als te Utrecht heeft opgedaan, kan hij de Amsterdamsche Kerk zooveel te beter dienen.

Onze Kerken moeten met den geest des tijds niet meegaan, zoo ze hare eigene belangen liefhebben en zoeken. Zoo ze dat willen doen, laten ze dan ook de ouderen in de predikantenwereld de eere geven, die hun toekomt en niet verzuimen ook van hunne bediening zooveel mogelijk gebruik te maken.

Zal het stelselmatig voorbijgaan van oudere predikanten een einde nemen, dan dient,

2o de pensioenregeling van emeriti-predikanten, predikantsweduwen en weezen te worden gewijzigd.

Met groote dankbaarheid kan worden geconstateerd, dat bij de regeling die thans in onze Kerken gevolgd wordt, de zelfstandigheid der Kerken haar volle recht heeft verkregen.

Maar is het nu niet mogelijk, dat de Kerken algemeen het voorbeeld van sommige classes en zoo ik meen ook van enkele provincies volgen, door zelfstandig met elkander in gemeenschap

te treden om de pensionneering onzer emeriti-predikanten, predikantsweduwen en weezen gemeenschappelijk voor hare rekening te nemen.

Ons komt het voor dat dit kan en mag; dat er niets tegen, maar wel alles vóór is.

Zoo de Kerken er toe konden komen, dan behoeft deze regeling zooals die thans is, niet langer meer een struikelblok voor het beroepen van oudere predikanten te zijn, en kan de onzes inziens bestaande misstand daardoor worden weggenomen.

Mogen deze onze samenkomsten dienen daaraan een stoot te geven, we houden er ons van verzekerd, dat het tot welzijn der Kerken en ook van onze predikanten zijn zoude. Hierop volgt nog een korte bespreking.

Ds. N. H. Koers van Noordwijk is het met spreker niet eens. Het zwaartepunt ligt niet in de emeritaatsregeling. Slechts een enkele Kerk betaalt zelve het volle pensioen, bijna alle slechts een klein deel. Bovendien heeft het grootste aantal onzer emeriti nog geen 25 dienstjaren. Deze gevaren zijn bij jongeren even groot, zoo niet grooter dan bij de ouderen. Het zwartepunt ligt in de materialistische beschouwing: in het alleen rekenen met werkprestatie. Dat moet bestreden.

Ds. J. J. Koopmans van Grijpskerke is het hiermee eens.

Ds. F. W. H. Bramer van Heinkenszand meent dat meer onderscheid gemaakt worden moet tusschen de grootere en de grootste gemeenten. Die grootste zijn een uitzondering. De jongeren kunnen zich beter aanpassen bij het opkomend geslacht vooral in de groote steden en voor de jongeren zijn de groote afstanden niet zoo bezwarend.

Ds. W. Bouwman van Hallum zegt: deze zaak blijft aan de orde. Er mag ook wel eens gelet op de omstandigheid dat ouderen graag een kleinere gemeente zouden hebben, maar daarvoor is de pensioenregeling een bezwaar, want bij kleiner tractement volgt ook kleiner pensioen.

Ds. H. van Dijk van Nes meent, onder instemming van anderen, dat we in onze vergaderingen deze zaak niet breed moeten behandelen.

De *Voorzitter* spreekt een slotwoord. Hij zegt: het is goed dat we hier zijn geweest. We hebben stof tot danken. En

roepen elkander een tot weerziens toe. Hij dankt allen voor hun tegenwoordigheid. Met name de aanwezige professoren en dankt in 't bizonder de referenten.

Ook Ds. A. C. Hey van Tienhoven wordt bedankt, die zoo vriendelijk was den Secretaris behulpzaam te zijn in het mede aanteekening houden van de debatten. Hij besluit met een zegenbede voor aller persoon en arbeid.

Nadat nog Ds. S. Huismans van Anjum een woord van dank heeft geuit voor de kalme, zachte, vriendelijke leiding van Ds. Vonk, gaat op verzoek van den Voorzitter *Ds. J. J. Westerbeek van Eerten* van Kampen in dankzegging voor en wordt de vergadering gesloten.

Barendrecht. J. G. KUNST.

Postscriptum.

Er kwamen tijdens de samenkomten 23 nieuwe leden. Het ledental bedraagt dus nu 2*19*.

De presentielijsten zijn geteekend door 118 leden en door 10 bezoekers of begunstigers.

Gevraagd werd nog door een der aanwezigen om een referaat in een volgende vergadering te doen houden over de eenheid der Kerk. J. G. K.

KRONIEK.

Prof. Geesinks Ethiek. — Casus conscientiae. — Het oorlogsprobleem. — Al te gemakkelijke oplossing. — Onrechtvaardige oorlogen. — Een wedstrijd in onrecht. — Twijfelachtige moraal. — Getuigenis van den kansel — Dienstweigering. — Jeremia's houding.

Als nagalm van Professor Geesinks jubileum klinkt mij nog in de ooren het luide geroep om een Gereformeerde Ethiek van zijn hand. *Standaard* en *Heraut* spraken dien wensch uit; de Moor en Aalders eveneens. De behoefte aan zulk een Ethiek wordt dan ook met den dag dieper gevoeld. Want onze tijd plaatst ons voor allerlei casus conscientiae. En dan denk ik niet aan casuistiek als deze, of een dominee op Zondag van de tram gebruik mag maken; maar dan bedoel ik vooral die zedelijke vraagstukken die, al bestonden ze ook vroeger, thans door den oorlog opnieuw om een oplossing zijn gaan roepen; kortom: het oorlogsprobleem. Want ik zeg het Ds Westerman Holstijn na: „dat de oorlog een probleem is moge door oppervlakkigheid ontkend of door abstracte studeerkamerwijsheid geloochend worden, wie het ontzaglijk zware leven van onzen tijd ook maar eenigszins meeleeft, moet den oorlog gevoelen als een ergernis voor zijn geloof, zóó drukkend; als een struikelblok voor zijn conscientieleven zóó zwaar, dat hij de menschen, die zeggen of toonen, er mee „klaar" te zijn, en den oorlog ergens hebben ondergebracht in hun levensbeschouwing; die niet elken dag de martelende tegenstelling gevoelen tusschen wat moet zijn en wat is, zonder jaloerschheid, alleen maar met diep medelijden kan voorbijgaan (*Levensvragen* VIII, 5)."

Ook in Gereformeerde kringen heeft het oorlogsprobleem onrust gebracht; getuige bv. deze conscientiekreet van Vinalter in het Groot-Gereformeerd Studentenblad *Fraternitas* van 15

Oct. 1914: „Velen met mij, ik weet het, zijn er in deze dagen, die twijfelen aan zooveel, dat vroeger zoo onbetwistbaar leek. Wat heeft nu het christendom, na 2000 jaren van groei, de menschheid vooruitgebracht?.... O, als een wereldling ons hoont met het „Vrede op aarde", dan weten wij zoo gemakkelijk met de principes der vaderen te bewijzen, dat hij niet begrijpt, wat hij zegt; maar als wij naar Christus' woord luisteren, moet dan het zelfverwijt niet rijzen, dat wij niet waardig zijn, Zijn naam te dragen, want dat ons christendom een pareeren met beginselen is, en niet een macht om bergen te verzetten? Want het behoeft toch geen betoog, dat het moorden van heden lijnrecht indruis[ch]t tegen Christus' leer. Was het dan niet de plicht van den christen, in ieder geval daaraan niet mee te doen, al gebood de overheid het ook honderdmaal?... Maar ik wil niet argumenteeren pro of contra. De kwestie zelf draait om de vraag naar absolute weerloosheid. En onder ons, jongeren, is de twijfel gerezen; onverzettelijk. Het antwoord onzer vaderen is met bloed geschreven, maar... is het daarom juist? Nog een dezer dagen sprak een der predikanten op de Groningsche predikantenvergadering, dat deze kwestie „van christelijke zijde nog weinig doordacht is". Daarom kom ik hier tot U, ouderen, om Uw hulp. Zouden wij misschien ook op de medewerking onzer hoogleeraren mogen hopen?" En aan dit persoonlijke woord voegde de redactie van Fraternitas deze noot toe: „Gaarne ondersteunen wij des inzenders *uitnoodiging tot onze Professoren*. Mogen wij dan den Hooggeleerde, die tot beantwoording van Vinalter's vraag bereid is, verzoeken, dit onzen Secretaris vooraf te berichten, opdat niet vele antwoorden inkomen, en ook geen der Hoogleeraren behoeft te denken dat een ambtgenoot het wel zal doen."

Deze laatste woorden waren misschien wel ietwat ondeugend. Maar dit vergeeft men studenten gaarne. Wat meer zegt, nog eer zij riepen, had één der Hoogleeraren, Prof. Bavinck, al geantwoord in een artikel, dat reeds ter perse was voor het Novembernummer van *Stemmen des Tijds*, en dat later ook afzonderlijk verscheen onder den titel: *Het probleem van den oorlog*. Daarin werd een antwoord gezocht op de vraag, welke houding de christelijke ethiek tegenover den oorlog aanneemt. En de

conclusie van Prof. Bavinck luidde: „Een oorlog kan goed en rechtvaardig wezen, mits hij aan den eisch van hoogere beginselen voldoe, tot handhaving der gerechtigheid dient, en niet dan in den uitersten nood ondernomen wordt. Zijn recht rust dus niet op het recht van den sterkste, op de deugden van patriotisme, heldenmoed, geduld, standvastigheid, eendracht, offervaardigheid enz., die hij kweeken kan; nog minder op de zegenrijke gevolgen, verruiming van den gezichtskring, verbreiding der cultuur, of zelfs van het christendom, dat hij eventueel meebrengen kan; en allerminst op de philosophische overweging, dat al wat bestaat redelijk is en de oorlog een onmisbaar en kostelijk moment vormt in de evolutie van het menschelijk geslacht. Indien een oorlog te verdedigen is, moet hij zelf den strengen toets van het recht kunnen doorstaan."

Maar nu rijst vanzelf de moeilijkheid, waarop Ds Lingbeek in *de Gereformeerde Kerk* van 23 Sept. l.l. wees, toen hij schreef: „Misschien zegt nu iemand, dat dan alleen volgt, dat wij aan den oproep ten oorlog gehoor moeten geven, wanneer 't een *rechtvaardigen* oorlog geldt; dus alleen bij een oorlog tot verdediging van 's lands vrijheid, en anders niet. Maar dan moeten wij hier onderscheid maken tusschen wat de plicht is der onderdanen en wat de plicht is der overheden. De plicht der overheden is: alleen billijke en alleen strikt-noodzakelijke oorlogen te voeren, en om anders met al hun macht den oorlog te vermijden. Maar de plicht der onderdanen is niet om bij elken oorlog, die uitbreekt, eerst uit te maken, of hunne overheid hier wel in alle deelen hare plichten vervult, en om daarvan hunne ongehoorzaamheid of gehoorzaamheid afhankelijk te stellen. Dat *kan* een onderdaan immers in de meeste gevallen niet uitmaken... Wij houden ons aan den regel: de onderdaan laat de verantwoordelijkheid voor de Overheid en gaat met zijn overheid ten oorlog. Zoolang het tenminste niet aan allen duidelijk en zonneklaar is, dat de overheid op paden van onrecht wandelt. Maar als dat zoo zonneklaar is geworden en als 't dan tevens den onderdanen alleen om recht te doen is, zal geen enkele overheid tegen den wil van hare onderdanen den oorlog kunnen volhouden."

Deze laatste veronderstelling van Ds Lingbeek dunkt mij ech-

ter al heel naïef. Zulk een manier van de kwestie te stellen heeft de twijfelachtige verdienste, dat ze haar tevens van te voren reeds uitmaakt. Immers begint de moeilijkheid hier pas recht. Dat voelde C. Kampervoort, die in *Opbouw* (April en Mei 1915) een lezenswaardig opstel schreef over *het persoonlijke in den oorlog*. „Men moet", zoo schrijft hij, „het zich niet al te makkelijk maken en meenen, dat voorloopig dan toch wel ieder onder het voorwendsel van onschuldige onwetendheid zich geen rekenschap kan geven van het al- of niet rechtvaardige in zijn betoon van gehoorzaamheid ... Zeker, er is in zeer vele gevallen onzekerheid, maar niet immer. Christenmilitairen verkeeren in onschuldige onwetendheid, indien thans bij de geheime handelingen der diplomatie schoonschijnende redeneeringen te baat worden genomen om de zaak van hun vaderland goed te praten. Maar de onwetendheid vervalt indien de overheid van 't eigen land zelf toegeeft onrecht gedaan te hebben, maar belooft met geld 't aangedane onrecht goed te maken. Dan is er geen onwetendheid meer, al is de diplomatie nog zoo geheimzinnig, al zal de eerlijke staatsman, die eigen onrecht toegaf, later zwijgen om het chauvinisme van eigen volk te ontzien. En dan had het moeten komen tot een opzeggen van de gehoorzaamheid in naam van God ... den God van het Recht, van den eed en van het tractaat".

Hiertegen valt m. i. van het standpunt eener christelijke ethiek weinig in te brengen. Alleen zou het verkeerd zijn, het onrecht maar aan één kant te zoeken. Want, gelijk *De Heraut* (No. 1948) schreef: „Niets verzwakt het protest der christelijke conscientie tegen al zulke oorlogsgruwelen meer, dan wanneer men alleen oog heeft voor wat de eene oorlogvoerende partij misdoet, maar willens blind is voor hetgeen door de andere partij wordt misdaan". Een land, dat zijn onrecht erkent, staat zedelijk althans hooger dan een land dat gelijk onrecht begaat, maar het onder een schoonen schijn nog bemantelt. En den tegenwoordigen oorlog kan men met de *Nieuwe Rott. Courant* (26 Maart l.l. *Av. B*) gerust „een wedstrijd in onrecht" noemen. Het schenden van tractaten geschiedt immers aan weerszijden. En liever dan daarover uit de hoogte den staf te breken, herinner ik, hoe onze eigen historie ons in deze ook niet geheel

van schuld vrijpleit.

Zoo lees ik in Groens *Handboek*, over den vrede van Munster in 1648: „De vredehandel was omslagtig en van langen duur. Het weefsel van eischen en regten, waar het zwaard ter doorsnijding te kort schoot, kon niet dan met onbeschrijflijke moeite worden ontward. In het bondgenootschap der Republiek met Frankrijk lag een groot bezwaar; zij had zich tot oorlogen verpligt, zoolang deze bondgenoot geen voldoening zou hebben erlangd. . . . Zij moest, volgens het tractaat van 1635, in overeenstemming met Frankrijk te werk gaan, doch Spanje beproefde steeds haar te bewegen tot een verbreken of ontduiken van deze overeenkomst. Het gelukte. . . . Verontwaardiging der Franschen over de trouwloosheid van den bondgenoot. Was er voor dit beklag geenerlei grond?"

En Prof. Blok schrijft in zijn *Geschiedenis van het Nederlandsche volk* (IV. 444): „De dikwijls en ook toen vernomen verontschuldiging voor de woordbreuk tegenover Frankrijk, als zou dit rijk slechts den schijn hebben aangenomen van vrede te willen sluiten en in werkelijkheid nooit den vrede hebben begeerd, berust op een onjuiste voorstelling der feiten. Het valt niet te ontkennen, dat de Vereenigde Nederlanden Frankrijk in den steek hadden gelaten ter wille van eigen voordeel, en het water was volstrekt niet zóó hoog aan de lippen gekomen, dat men wel genoodzaakt was vrede te sluiten. . . . Er is voor de handeling der Staten tegenover Frankrijk geen andere verontschulding te vinden, dan die van zeer twijfelachtige moraal, welke gelegen is in de stelling, dat bezworen verdragen alleen van kracht zijn, zoolang zij overeenkomen met het oogenblikkelijk belang van de betrokken mogendheden."

Bij J. de Jong (*Leerboek* I, 260) vond ik in dit verband echter ook dit: „Vele predikanten weigerden, God in de kerken te danken voor den vrede." En bij Blok: „In menige stad en menig dorp ijverden de predikanten van den kansel tegen de bewerkers van den vrede."

Dit bewijst wel, dat er toen althans van den kansel getuigd werd tegen wat in de politiek niet recht was voor God.

Of dat getuigenis ook in onzen tijd wel krachtig uitgaat?

Meergemeld artikel in *Opbouw* bevatte ook deze woorden:

„Zie, als er kerken, als er hofpredikers te Londen, te Berlijn en aan de Newa waren geweest, die eerst Christen en dan eerst Brit, Duitscher, Rus wilden zijn, als het Christendom met hevig verlangen naar het Derde Rijk dat niet van deze aarde is, had geleefd te midden van het tweede Rijk uit de aarde aardsch, zou dan deze ramp wel gekomen zijn? Zien we toe: ook in neutrale landen, waar de Christenen wellicht nog ernstiger combinatie van het conflict kunnen afwenden, wordt niet steeds de rechtvaardigheidseisch voor den oorlog de overheid voorgehouden. Als er oorlog komen zou voor ons land, dan zouden we kermen, maar getuigen de Christenen wel genoegzaam tegen een niet-strict-rechtvaardigen oorlog bij de overheid?"

Samengevat is de conclusie van den schrijver dan: „Zoodra de Christen-militair *weet* dat de strijd van de regeering voor zijn land een onrechtvaardige is, d. w. z. voor God niet recht is, ziet hij zich op grond van Gods Woord verplicht zijn vaderland den dienst te weigeren. *Eer niet;* maar als deze wetenschap bij hem vaststaat dan mag hij ook geen dag langer deelnemen aan het dooden, dat God in dit geval verbiedt. Van dienstweigering in vredestijd is dus geen sprake en in geval van oorlog alleen onder zeer bepaalde omstandigheden."

Die zeer bepaalde omstandigheden daargelaten, is hiermee dus ook veroordeeld het bekende Manifest voor diensweigering, waaromtrent Prof. Knappert in *De Hervorming* van 25 Sept. l.l. dit behartigenswaardige schrijven inzond:

„Op dit oogenblik en in ons land zou dienstweigering, naar mijn innige overtuiging, een onheil zijn, en wie er toe aanzetten doen, hetzij zij al of niet slagen, kwaad, niet natuurlijk voor eigen conscientie, maar kwaad nochtans. Reeds nu. Ons land verkeert niet in oorlog. Maar er wordt toch van het leger veel gevergd. Na veertien maanden mobilisatie komt het nu aan op geduld, op uithoudingsvermogen, op blijmoedigheid. De verveling dreigt met hare groote gevaren. Het vredig en eerbaar gezinsleven wordt belaagd. De pijnlijke overweging, dat de nering verloopt, de broodwinning schade lijdt of de kostelijke studietijd verloren gaat, drukt de geesten neer en schept ontevredenheid. Te erger onlust, omdat niet allen

lijden, maar een groot getal nog vrij loopt en voor zich van anderer schade profijt trekt. Dit is niet zoo erg als dat er oorlog zijn zou. Maar het is reeds zeer erg. Moet er nu bovendien peper in de wonde gestrooid worden door het aansporen tot dienstweigering als tot een schoone en verheven daad? Voorwaar, men bewijst onze soldaten, die toch al moeite hebben om niet ten uiterste mismoedig te worden, een slechten dienst, met hen thans van subordinatie te spreken, van plichtverzaking, tot weigering van dienst toe. . . . . Dankbaar voor de vrede, moeten wij den mogelijkheid van een oorlog blijven zien. Geen aanvallende (dat schijnt wel gansch buitengesloten) maar een verdedigende. En dan wordt de dienstweigeraar niet alleen des doods schuldig, volgens de militaire wetten — hij heeft het geweten en wil om zijn beginsel sterven — maar hij doet ook zedelijk kwaad. Hij onttrekt zich aan de verdediging van het vaderland. . . . En het eigene verdedigen tegen vreemden aanval is niet alleen plichtmatig, maar het is nobel en goed. Want bovendien komt het dan aan op de verdediging van het geschonden recht. Een klein land, dat den vrede begeerend, wordt aangvallen, verdedigt niet alleen zijn grond, maar bovendien de beleedigde gerechtigheid. Hier behoef ik wezenlijk geen namen te noemen uit verleden of droevig heden, maar zulk een land komt op voor ideëele goederen, en bewijst daardoor, of het wint of ondergaat, aan de gansche menschheid een oneindige weldaad. Zich daaraan onttrekken is — zij het uit de eerlijkste overtuiging — het onrecht stijven en aan de gerechtigheid schade doen. Het is meteen een ernstig bezwaar tegen de weerloosheid. Op dit oogenblik dan en in onze omstandigheden tot dienstweigering aansporen is een noodlottig werk. . . . . Wij hebben getracht uit te spreken, waarom wij moeten hopen, dat de beweging der manifestanten zal te niet gaan. Eerlijk en zuiver is hun bedoelen. Maar gevaarlijk. Want zij wekken tot een daad van vèrstrekkende gevolgen op ook dezulken, die deze gevolgen wellicht niet alle vermogen te voorzien. Zij ondermijnen — reeds nu in vredestijd — de geestkracht van dat leger, dat zoo grootelijks kracht, toewijding en geduld behoeft. En, ware het oorlog, zij zouden niet alleen de weerkracht van het gemeene vaderland, dat ons

dierbaar is, verslappen, maar ook groote schade doen aan de zaak van het geschonden recht."

Uit dit schoone stuk van Prof. Knappert liet ik een minder gelukkig gedeelte weg, dat ik hier liever afzonderlijk onder de aandacht der lezers breng. Het is dit: „Toen Jeruzalem door de Babyloniers werd belegerd, spoorde Jeremia tot overgave aan. Hij was vol van heilig geloof in zijn beginselen en vol zedelijken ernst, maar toen hij predikte, dat wie in de stad bleef, door honger, zwaard of pest zou sterven, maar dat, wie overliep tot de Chaldeërs, lijfsbehoud tot zijn buit zou hebben, omdat God de stad gewis aan den koning van Babel zou overleveren, toen zeiden Sjefatja en Gedalja en Juchal en Pashur: laat deze man toch worden ter dood gebracht, immers verslapt hij de handen der krijgslieden en des ganschen volks; want hij beoogt niet hun heil, maar hun verderf. In dit laatste vergisten zich Sjefatja en de zijnen, want de groote profeet beoogde wel het heil zijns volks; maar voor 't overige hadden zij gelijk. Want vooreerst zondigde hij (ik spreek in ootmoedigheid van een der uitnemendsten van het geslacht der menschen) uit krijgskundig, uit patriottisch oogpunt ook, maar het ontroerend tragische van zijn persoon schuilt hierin, dat hij meende niet te mogen doen, wat toch zoo heerlijk zou geweest zijn; met de macht van zijn woord aanvuren tot verdediging van den heiligen grond, en meteen, van het, door butrale overmacht, geschonden recht."

Hiertegenover nu plaats ik wat Keil zegt: „Die Sache, welche die Fürsten gegen Jeremia vorbringen, mochte richtig sein..... Dennoch war die Anklage ungerecht, weil Jer. nicht seine persönliche Meinung aussprach, sondern das Wort des Herrn verkündigte, und zwar nicht aus Mangel an Patriotismus oder persönlicher Feigheit, sondern in der aus göttlicher Offenbarung geschöpften Ueberzeugung, dass nur durch freiwillige Ergebung das Schicksal der Belagerten gemildert werden könne, also aus innigster Liebe zu seinem Volke, um das gänzliche Verderben von ihm abzuwenden. Der Mut des Volkes, den er zu brechen suchte, war nicht auf echtes Gottesvertrauen gegründeter Heldenmut, sondern fleischlicher Trotz, der zum Verderben führen musste."

Intusschen is het merkwaardig, dat in der tijd in den Boerenoorlog Ds. S. J. Du Toit tegenover de oorlogspartij van Kruger zich ook op dit standpunt van Jeremia geplaatst heeft. Moge dan ook over dezen casus conscientiae eens wat meer licht opgaan in het gewenschte handboek der Gereformeerde Ethiek.

J. C. RULLMANN.

RECENSIËN.

Het brandend braambosch, lezing over: „Wat God gedaan heeft met zijn kerk in de eeuw der onafhankelijkheid", door Dr B. Wielenga te Amsterdam. J. H. Kok. 1915. *Kampen.*

Deze lezing kan stellig zijn „van onderwijzende en bouwende beteekenis voor de jongeren onder ons" en daarom is hare uitgave gemotiveerd. Zij vinde eene plaats in de bibliotheken van onze jongelingsvereenigingen en doe haar rondgang in de portefeuilles van onze christelijke leesgezelschappen. Wielenga's geschriften vormen immer een aangename lectuur, te meer wanneer hij een onderwerp behandelt als het onderhavige, wel machtig van omvang: „Wat God gedaan heeft met zijn kerk in de eeuw der onafhankelijkheid", — bedoeld wordt stilzwijgend: met zijn kerk ... in ons Vaderland, — doch dat zijn beperking heeft in de aankondiging, dat we met eene „lezing" hebben te doen. Een werk moet beoordeeld naar de eischen die het zichzelf stelt. Aan eene lezing mogen niet dezelfde eischen gesteld worden als aan eene verhandeling. Zij moet rekening houden met het publiek waarvoor zij gehouden wordt; zij munte uit door wat een rede pakkend maakt; en dat doet deze lezing; zoo in haar inleidend woord over de viering van het onafhankelijkheidsfeest, aan het einde van een eeuw waaraan de eeretitel „eeuw der onafhankelijkheid" door den redenaar wordt betwist. Onze eeuw is voor hem eer een „eeuw van den strijd om de onafhankelijkheid". Er is een eeuw lang geworsteld om de vrijheid op het terrein van de vrije kerk, de vrije school, de vrije universiteit enz., waarbij het hoofdtreffen in dezen vrijheidsoorlog valt binnen de kerkelijke zône. Zoo zijn wij tot het eigenlijk onderwerp genaderd, waarbij ons eerst den geestelijken en kerkelijken toestand van den aanvang der vorige eeuw wordt geschetst, daarna het reveil wordt vermeld om zoo e komen tot de afscheiding. In pakkende bewoordingen en

voorbeelden wordt de episode der vervolging geschetst, waarna we als in vogelvlucht nog krijgen te zien de verdere ontwikkeling van *„wat God gedaan heeft met zijn kerk* enz." De nadere titel van het onderwerp draagt hier schuld als wij bij de lezing na bladzijde 39 een weinig worden verrast door een al te mager slot. De waarde van de lezing schuilt in haar bouwende beteekenis. Steeds meer moet ons huidig geslacht lezen van „wat God gedaan heeft met zijn kerk" in de vorige eeuw, en wat het langst verleden is, moet het breedst worden herinnerd.

Een enkele opmerking! Bij de vermelding van het Zwitsersch reveil en de daaruit ontstane „afscheiding van de officiëele kerkinrichting" hadden niet Vinet, Merle d' Aubigné en Monod moeten worden genoemd, maar César Malan, Empeytaz, Bost en als professoren van 't Oratoire: Gaussen, Galland en Merle d' Aubigné. Vinet is de vader der „Eglise libre du canton de Vaud" gesticht in 1847 [1]).

Bij de tirade op bl. 33, 34. „In Groningen werd hij (de Cock) drie maanden als een boef gekerkerd, en de zware boeten, waarmede men hem uitmergelde, *zouden hem, zoo anderen zich niet ontfermd hadden, tot den bedelstaf hebben gebracht*", heb ik een weinig geglimlacht. Die ontferming in Groningen en elders heeft de vaders van de afscheiding weinig hulp in finantiëel opzicht verschaft. Bovendien waren de Cock zoowel als zijn vrouw, gefortuneerd, zoodat alle de geldelijke opofferingen, die zij zich hebben moeten getroosten zonder veel of eenige hulp, van welke zijde ook ontvangen te hebben, hen bij lange na niet tot den bedelstaf hebben gebracht. Met de voorstelling op bladz. 38 kan ik me niet vereenigen; ook meen ik dat de redenaar zichzelf daarbij tegenspreekt als hij zegt dat Scholte door de zoogenaamde aanvrage „het beginsel der reformatie prijs gaf" — wat ik volkomen met hem eens ben — maar dan begrijp ik niet hoe hij de weigering van de „Gereformeerde gemeente onder het kruis" om deze aanvrage te doen, waaruit voortvloeide dat zij dan niet kon gaan op den weg der christelijk afgescheiden gemeenten, een daad van „scheuring" kan noemen! Immers de Gereformeerde gemeente onder het kruis vertegen-

---

[1]) Le Protestantisme en Suisse romande. Lausanne, 1899. pag. 149 v.v.

woordigde het zuiverst de gedachte der reformatie. Zij is niet van Separatisme te beschuldigen, maar in navolging van Scholte en vanwege den druk der vervolging boog eer de Christelijk Afgescheiden Gemeente van de zuivere lijn af.

Van de weinige druk- en schrijffouten, die ik noteerde, noem ik alleen die op pag. 39, regel 10 van onderen, waar de spelling van den naam van Ds. Morees moet veranderd in die van Ds. Moorrees.

Wielenga's „Brandend braambosch" worde veel gelezen! Zijne lezing is van „onderwijzende en bouwende beteekenis."

G. KEIZER.

Tweeërlei Volkskerk, door Dr. P. J. Kromsigt. *Amsterdam.* Firma B. van der Land, 1915. Prijs f 0.35.

Nu niet enkel de Confessioneelen opkomen voor wat zij noemen de „Volkskerk" maar men ook van moderne zijde op datzelfde begrip beslag legt en zegt niet anders dan de „Volkskerk" te bedoelen, kon niet uitblijven dat op het verschil tusschen beiderlei Volkskerk zou worden gewezen; en van wiens hand dan van den bekwamen kampioen voor de leuze „heel de kerk en heel het volk" konden wij zoo'n geschriftje verwachten. ? De titel is goed gekozen; tevens vormt deze verhandeling den tegenhanger van de brochure: *de afscheidingsbeginselen en hunne bedenkelijke strekking voor Kerk en volk,* eveneens van de hand van Dr Kromsigt.

Na eene korte ontwikkeling van het begrip „Volkskerk", wordt de tegenstelling: de *ware* en de *valsche* Volkskerk, m. a. w. de *Gereformeerde* en de *moderne* Volkskerkgedachte behandeld, waarbij het laatste begrip het eerst wordt uiteengezet, daarna het eerste en ten slotte worden eenige praktische conclusies uit het een en ander afgeleid.

De moderne Volkskerkgedachte wordt ons geteekend in haar karakter en opkomst, waarbij Dr Kromsigt bij vernieuwing toont in een rijk materiaal in vele noten gegeven, hoezeer hij thuis is in de geschiedenis van het wijsgeerig denken van godsdienstig leven van de vorige eeuw.

Zijn critiek ligt reeds besloten in de beschrijving en de ver-

wording van de moderne Volkskerkgedachte. Wordt bij de moderne Volkskerkgedachte te veel den nadruk op het eerste lid van het woord gelegd, men kan ook het andere lid „kerk" overspannen; dat hebben de Montanisten, Donatisten enz. gedaan; op die lijn ligt de sectarische vrije-kerk-gedachte; tegenover deze beide nu, de moderne Volkskerkgedachte eenerzijds en de sectarische vrije-kerk-gedachte, staat de Gereformeerde Volkskerkgedachte, d. i. de gedachte van de belijdende Volkskerk. De auteur wil dan het schriftuurlijke van deze gedachte aantoonen, na gezegd te hebben, dat de kerk in dezen zin Volkskerk moet zijn om des rechts en der liefde wille, en na het betoog van het schriftuurlijke levert hij het betoog van het gereformeerde dezer gedachte. En van harte stemmen we in met: „wij hebben m. a. w. zoo lang mogelijk vast te houden aan de historische Volkskerk in eenig land. Kromsigt onderstreept de woorden historische Volkskerk, ik heb daar niet tegen, doch zou ook gaarne het *zoo lang mogelijk* hebben onderstreept, dan gevolgd door eenige !!! of om 't even door eenige ???. En als eindelijk de geleerde schrijver zegt: „doch men vatte dit woord dan ook op in historischen zin", ziet dan is de gereformeerde Volkskerkgedachte ons bizonder aannemelijk; want zij brengt ons noch bij het modernisme noch bij het separatisme. Die de gereformeerde gedachte en praktijk, die leven en heerschen in de „gereformeerde kerken" kent, weet dat zij wars zijn zoowel van de moderne leer als van separatistische praktijken en zoo kom ik tot mijn kritiek, daar de beide laatste bladzijden nog handelen over de rechte wijze van tuchtoefening, die voor den auteur ligt in de reorganisatie.

Mijn kritiek kan kort zijn! Dr Kromsigt geeft de duidelijkste blijken dat hij sommige dingen ziet, zooals hij ze *wil* zien en niet zooals ze zijn; dat doet hij dan namelijk als hij het heeft over zijn geliefde leuze: heel de kerk en heel het volk. Een man die zóó goed weet wat Gereformeerd is en ook wat verstaan moet worden onder Separatisme; een man die niet onbekend is met „de Gereformeerde kerken" hier o. a. weer te hooren zeggen: „intusschen men kan, zooals we reeds in den aanvang opmerkten, bij „Volkskerk" óók het andere lid „*kerk*" overspannen, en dan verliest men noodwendig het „volk";

dit is bij ons geschied door Dr. Kuyper c.s. en dit hebben de Montanisten, Donatisten, Wederdoopers en Labadisten van alle eeuwen gedaan" [1]), die geeft de duidelijkste blijken sommige dingen te zien zooals hij ze wil zien. Wilt ge weer een bewijs hebben dat de auteur heel goed weet wat gereformeerd is en hoe het moet zijn naar gereformeerd denken, lees dan deze schoone brochure en verwonder u over de macht van het „apriorisme".

G. KEIZER.

De Dordtsche leerregels toegelicht door Ds T. Bos, emer. pred. te *Assen*. J. H. Kok — 1915 *Kampen*. f 1.50 ing. f 1.90 geb.

Ds Bos noemt de Dordtsche leerregels een „leerrijk Belijdenisschrift" en hij zal, indien ook zijn „Voorwoord" het laatst van heel zijn boek is geschreven, dit met des te warmer overtuiging hebben neergeschreven, na van de heerlijkheid van dit Belijdenisschrift opnieuw te hebben genoten, toen hij zijn rijken inhoud van stuk tot stuk indacht bij zijne toelichting. Hij stelt zich daarbij op het standpunt der Generale Synode te Utrecht, die uitdrukkelijk heeft gezegd, dat wij ons in de prediking en in het catechetisch onderwijs moeten houden aan de voorstelling, zooals die in de Belijdenisschriften voorkomt. In overeenstemming daarmede is dan ook hetgeen wij op bladzijde 17 lezen: „God heeft het zoo gewild, dat de menschen tot bekeering en geloof geroepen zouden worden. En dat roepen „tot bekeering" is niet eene roeping tot reeds wedergeborenen, maar tot de menschen, die in de zonde en in de vervloeking liggen. En ook dat roepen tot „het geloof in Christus" is geene roeping tot hen die in beginsel, in vermogen, het geloof, het leven des geloofs, reeds bezitten, en nu tot bewustzijn en tot verheldering van dat geloof geroepen worden, maar eene roeping *tot* het geloof *in* Christus, opdat zij, die nog zonder geloof zijn en zonder de gemeenschap met Christus leven, zonder licht en zonder leven, komen mochten tot die genade, hun ter redding, en tot het eeuwige leven."

---

[1]) Ik onderstreep.

En verder lezen wij de juiste opmerking: „de gewone gang n redeneering en van beschrijving der Goddelijke waarheid onze Belijdenisschriften is altijd zóó, dat gerekend wordt met lwassen menschen" (19), en dat in navolging van de heilige hrift (48). Met betrekking tot de rechtvaardigmaking zegt hij: ergens gaat de Schrift, en evenmin de Belijdenisschriften, op ond der Schrift, van de gedachte uit, dat de vloek van som-gen, bijv. van de uitverkorenen, reeds weggenomen *is*; dat vrijspraak, de vergeving der zonden en het recht ten eeuwi-n leven reeds geschonken is, en dus de rechtvaardigmaking eds in de eeuwigheid plaats gehad heeft, en er in den tijd ets meer behoeft te geschieden, dan tot *bewustheid* te komen n de wegneming van vloek en zonde, om zóó de vrucht des edes van de rechtvaardigmaking te genieten" (19). Nog lees : „Aan te nemen, dat iemand het levend geloof, of het leven s geloofs, jaren kan hebben, en toch het Evangelie verwerpt, in de zonde blijft voortleven, is niet in overeenstemming met Geref. leer naar dit Artikel" (21). Deze enkele citaten zijn ldoende om materieel ons het standpunt van den auteur te en kennen en formeel het karakter dezer toelichting. Op adzijde 35 wordt ons herinnerd dat ook dit Belijdenisschrift le Infralapsarische voorstelling volgt". Met betrekking tot de er der verkiezing lezen wij: „Er wordt te weinig in de praktijk s Christelijke levens gerekend met de verkiezing; er wordt weinig aan gedacht en over gesproken; terwijl zij toch de ntein is van alle zaligmakend goed" (44). Hoe meer verzekerd n de verkiezing, des te godzaliger leven. Dat is te verstaan 5). De uitverkorenen hebben alleen wat aan de verkiezing. oor andere menschen is deze leer eene ergernis, een vreeselijk sluit" (56).

Met betrekking tot Hoofdst. I, Art. XVII is de opmerking die auteur maakt over de beide uitdrukkingen „te oordeelen bben" en „niet moeten twijfelen" voorkomende in dat artikel, er schoon (69); mij ware liever geweest dat hij op bladz. 67, rekende over „kinderen van ouders, die nog Heidenen zijn" voorzichtigheid had betracht waarmede een Calvijn sprak er den vermoorden Hertog de Guise (Doumergue, Jean Calvin, p. 82) of ook toen hij preekte over den zelfmoord van Saul

(Homiliae in Lib. I. Sam. opera XXX, p. 721. cf. Doumergue, a. w. IV, 396, noot 6). Ik wil zwijgen van de al te talrijke drukfouten, alleen maar wijzen op enkele verkeerde uitdrukkingen. Men kan niet zeggen dat storm en plasregen een huis *„instorten"* (6); de uitdrukking dat de oprechten *zich vermaken* over de mooie wijs van het lied „Door u, door u alleen enz.", drukt niet uit wat de auteur bedoelt (55); laten zij dan voorzichtig zijn om niet te *verstrikken* in de ijdelheden enz. is niet goed en moet eer zijn: om zich niet te laten verstrikken.

Ik zie dit boek ook gaarne in de handen onzer jonge menschen, en met het oog daarop moeten onze boeken goed verzorgd worden wat het gebruik van onze taal betreft. Naast Dr. J. D. de Lind van Wijngaarden's „De Dordtsche leerregels, opnieuw uitgegeven en van historische toelichtingen voorzien", vinde deze toelichting der „vijf artikelen" haar weg en leere ons steeds meer verstaan dit „heerlijk Belijdenisschrift".

G. KEIZER.